TWEE GENEESKUNDIGE LESSEN

OVER DEN

AZIATISCHEN BRAAKLOOP,

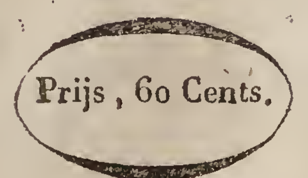
OF

CHOLERA-MORBUS,

DOOR DEN HOOGLEERAAR

BROUSSAIS.

TWEEDE DRUK.

TWEE GENEESKUNDIGE LESSEN

OVER DEN

AZIATISCHEN BRAAKLOOP,

OF

CHOLERA-MORBUS,

OPENBAAR GEHOUDEN TE PARIJS, IN HET HOSPITAAL, GENAAMD VAL-DE-GRâCE, OP DEN, 18. EN 19. APRIL 1832,

DOOR DEN HOOGLEERAAR

Broussais;

UIT HET FRANSCH VERTAALD EN MET EEN ENKEL WOORD VERMEERDERD

DOOR

G. W. TOPS,

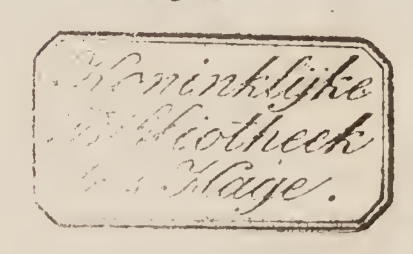
Heel- en Vroedmeester, te Breda.

TWEEDE DRUK.

BREDA,
BY F. P. STERK;
1832.

WELLCOME
LIBRARY

VOORREDE.

Binnen eene maand tijds is de eerste uitgave van Professor Broussais Lessen over den Braakloop *uitverkocht en eene tweede noodzakelijk gemaakt. Dit is of een bewijs van nieuwsgierigheid, of een teeken van bijval, althans zeker van belangstelling in het willen vernemen van de denkbeelden eens grooten Geneeskundigen over den geesel, die sedert ook ons Vaderland en mijne geboorte- en woonplaats vreeslijk bezoekt. Dadelijk na 't verschijnen van mijne vertaling heb ik den Heere* Broussais *geschreven, hem mijn werk medegedeeld en verzocht te mogen worden onderrigt, of Zijn Hoog Geleerde steeds bleef volharden bij zijne begrippen over deze vreemde ziekte, en bij zijne geuite meening omtrent de Geneeswijze. Onder dagteekening van 22. Augustus ll. berigtte de Hoogleeraar mij even vriendelijk, als ik zulks van een waarlijk-kundig man kon verwachten, dat hij met belangstelling en genoegen gezien had de door mij uitgegeven vertaling van zijne* Lessen; *dat hij later de daarin uitgedrukte beginselen breeder ontwikkeld en in een afzonderlijk uitgegeven en aan mij ook afgezonden (doch zeker op den Post verloren geraakt, mij*

niet ter hand gekomen) werkje aan het publiek medegedeeld had. Bij die gelegenheid merkte mij intusschen de Professor op, dat hij voortging, de beste vruchten van zijne geneeswijze in 't Hospitaal Val-de-Grâce, *te* Parijs, *in te oogsten, en dat hij niemand raden zou, geloof te hechten aan hetgeen de Nieuwsbladen dienaangaande nadeeligs en logenachtigs ruchtbaar maakten. Als zoodanig beschouw ik het Artikel geplaatst in 't* Journal des Débats *van den 27. Julij jl., en waaruit waarschijnlijk ontleend is 't geschrijf voorkomende in 't* Algemeen Nieuws- en Advertentie-Blad *van den 4. Augustus daaraanvolgende. Een-ieder nu denke ten dezen opzigte, gelijk hij goedvindt; ik, voor mij, belijde openlijk de Leer van* Broussais *toegedaan te zijn, en, zou,* mogt mij de ziekte aantasten, op geene andere wijze dan deze willen behandeld worden. *Reeds heb ik vele* Choleralijders *onder 't oog gehad, maar tot dusverre nog geene uitsluitend zien behandelen naar de in deze bladen voorgeschreven wijze. Is dit op Rede steunende overtuiging, of wel vooroordeel en halftarrigheid der* Medische Faculteit? *Als* Heelmeester *is mij dit in zeker opzigt onverschillig, maar ik kan toch niet nalaten, hierover bij dezen Tweeden druk mijn leedwezen te kennen te geven; doch daarbij blijve 't dan ook; elk moet weten, wat hem te doen staat; ik heb 't mijne gezegd.*

BREDA, TOPS.
den 3. September, 1832.

EERSTE LES.

(*den* 18. *April.*)

MIJNE HEEREN!

Alvorens aan te vangen, wenschte ik gaarne te weten, of gijl. verlangt, dat ik u mijne denkbeelden over den Aziatischen Braakloop in *ééne* zitting bloot legge, dan wel of ulieden *twee* zittingen aangenamer zullen zijn?

(Al de Studenten roepen; twee zittingen! twee zittingen!)

Welnu, ik zal aan uw verlangen voldoen; in de zitting van heden zal ik spreken over de ziekte; en die van morgen zal aan de geneeswijze, of manier harer behandeling, toegewijd wezen.

Mijne Heeren, de ziekte, tot welker nasporing wij thans vereenigd zijn, noemt men *Cholera-morbus;* dezen naam ontleent zij van eene andere ziekte, welke men zoo heet, omdat de lijders veel *gal* braken.

Deze benaming is haren oorsprong verschuldigd aan die tijden, waarin men alle ziekten aan de vochten toeschreef; het vocht, dat zich het meest bij den lijder ontlastte, of waarvan de ontlasting de ziekte scheen op te lossen, gaf den naam aan de ziekte-zelve; dit stelsel werd dat der *humoristen* genoemd.

In den sporadischen *Cholera-morbus* heeft er eene groote afscheiding der *gal* plaats; hieraan is zij haar naam verschuldigd, van het *Grieksche* woord χολὴ (cholè) *gal*, en van het *Latijnsche* woord *morbus*, ziekte; zoodat de oorspronkelijke beteekenis niets anders aanduidt, dan *galziekte*, of ziekte der gal.

De menigvuldige ziekteverschijnselen, bij deze kwaal voorkomende, en de veelvuldige *Epidemiën*, sedert een geruimen tijd in de luchtstreken onder den *Equator* of de linie heerschende, hebben deze naam ook tot ons overgebragt; en het is die zelfde ziekte, die thans binnen onze muren heerscht.

Denkelijk heeft deze *Epidemie* meermalen in vroegere tijden gewoed; het is zelfs waarschijnlijk, dat die afschuwelijke pest, die in de veertiende eeuw (in 1348) bijna een derde gedeelte van het toen bestaande menschelijke geslacht deed omkomen, dezelfde ziekte was; en zij heeft werkelijk eene groote overeenkomst met dat, wat van de Zwarte koorts verhaald wordt.

Wat hiervan zij, de *Cholera-morbus* was in onze luchtstreken vergeten; men las wel van tijd tot tijd in de nieuwsbladen een artikel over de vernieling, welke zij te *Calcutta*, of in andere steden der *Indiën*, of in de *Levant* had aangerigt; doch hierbij bepaalde het zich ook; en 't was dus alleen eene zaak, die onze nieuwsgierigheid bezighield.

De Engelschen, die belangrijke kantoren in de *Oost-Indiën* hebben, bragten deze ziekte echter niet in Engeland; ook de weinige Franschen, die zich daar bevinden, bragten haar even min over.

Ik weet niet, of dit daaraan moet worden toegeschreven, dat de gemeenschap steeds over zee plaats had; evenmin als ik weet, of de voeding, of de zuivere zeelucht, gedurende de reis, de oorzaken der ziekte, wel-

ke deze dan ook zijn mogen, vernietigde; maar zeker is het, dat die ziekte hare bakermat niet verliet. De Russen bragten haar te lande over, door hunne gemeenschap met *Persië* en de *Indiën*, als met welke landen de Engelschen zooveel zaken doen. Deze ziekte heeft kenbaar hunne legers gevolgd, tot in *Europa*. Zij bragten ze te *Warschau*; vanhier verspreidde zij zich, zonderdat men duidelijk haar spoor konde volgen; zij vertoonde zich in onderscheidene gewesten van *Duitschland*, en in al die Provinciën, die in de nabijheid van Turkije liggen, zoo als *Hongarije* en *Oostenrijk*; in één woord, zij breidde zich hevig in al de noordelijke en westelijke gedeelten van *Europa* uit, en overal deed zij zich met die zelfde hevigheid op, die haar in de warmere luchtstreken kenmerkt.

Deze laatste omstandigheid heeft een duidelijk onderscheidings-kenmerk veroorzaakt tusschen den *Cholera-morbus* en de *geele koorts*; welke laatste nimmer de koudere landen aandoet, of er zich alleen vertoont, om spoedig weder te verdwijnen, zonder zich verder voort te planten.

En werkelijk heeft de geele koorst eene voedingstof, de warmte namelijk, noodig, eenigzins verzeld van moerassige uitdampingen. De *Cholera-morbus* schijnt van deze noodzakelijkheid vrij te zijn. Zij heeft geen een land ontzien, en, door alle jaargetijden heen, het menschdom aangetast. De *Cholera-morbus* eindelijk ook in onze luchtstreek overkomende, heeft zich eerst in *Engeland* vertoond; het schijnt, dat de *Zee* den overtogt niet belette; trouwens men moet bekennen, dat de overtogt van het vaste land van *Europa* naar *Engeland* ook weinig beduidt, in vergelijking met den overtogt van de *Oost-Indiën* naar *Engeland* of *Frankrijk*.

Dit alles geef ik ulieden alleen op als bespiegelingen,

geschikt, om den geest tot onderzoek op te wekken, en niet om de zekere wijze van voortplanting dezer ziekte te willen bepalen.

Naar men gelooft, is de *Cholera-morbus* in onderscheidene steden van *Duitschland* voorafgegaan door een *catharrus convulsivus* (zenuwachtige zinking-ziekte), waaraan men in *Frankrijk* den naam van *Grippe* geeft.

Het daarop volgende jaar vertoonde zich de geesel der *Cholera* daar, waar de *Grippe* geheerscht had. De personen, die den loop der *Cholera* en hare voorteekenen nagingen, en van alles aanteekening hielden, besloten, dat, daar bij ons verleden jaar de *Grippe* heerschte, wij dit jaar door de *Cholera* zouden worden aangetast.

In dit Militaire Ziekenhuis hebben wij wel voorloopige kenmerken van deze vooronderstelling ondervonden, doch niet den *catharrus convulsivus* of *Grippe* [want ik moet u bekennen, dat wij in het afgeloopen jaar weinig den *catharus convulsivus* te behandelen hadden, zoodat ik bijna aan het bestaan der *Grippe* twijfelde]; doch wij zagen, omtrent vijf weken vóór de uitbarsting der *Cholera*, zich eene groote gevoeligheid van maag en darmkanaal, of van het spijsverteringstelsel ontwikkelen; wij zijn verpligt geweest, aan vele, bijna herstelde, lijders minder voedsel toe te dienen; en eenige inwendige revulserende middelen, welke wij in Catharrele ziekten of longontstekingen toedienen, vaarwel te zeggen.

Wij beproefden in de *Peripneumonia* de toediening van den *tartarus stibiatus* (braaksteen); en in het felste van het wintergetijde ondervonden wij werkelijk van deze geneeswijze gelukkige gevolgen; doch eensslags bemerkten wij, dat het onmogelijk was, slechts een grein van dit middel aan sommige lijders toe te dienen, zonder in het verteringstelsel hevige toevallen te weeg te brengen. Velen wierpen den *tartarus stibiatus* spoedig

uit, en werden door stuipachtige aandoeningen der maag aangetast; anderen, en twee dezer lijders in het bijzonder, bleven bijna zonder polsslag gedurende een tijdverloop van zestien dagen; zij bevonden zich in dienzelfden toestand, waarin gijl. de *Cholera*-lijders ziet, uitgezonderd, dat zij niet geheel zonder polsslag waren; doch zij gevoelden zich verregaande in hunne geestvermogens verminderd; hunne oogen waren rood, de ledematen koud, met afwisselenden pols; zij braakten, en hadden hierbij veelvuldigen stoelgang.

De ziekte week voor de ontsteking-werende geneesmiddelen, doch de lijders bleven lang koud; ik beken u, dat deze opmerking niet weinig toebragt, om mij omtrent de wijze van behandeling der thans bestaande Epidemie te bepalen, toen deze zich hier in het Ziekenhuis onverwachts openbaarde.

Weinig tijds hierna werd er een lijder ingebragt, bij wien men bijna geen polsslag voelde: ruime aderlating werd te werk gesteld; en nu ontdekten wij bij hem het aanwezen eener longontsteking, warrop men geene gedachten had, toen de pols in eenen bijna stilstaanden toestand was. Velen onder ulieden waren ooggetuige dezer opmerking.

Ziedaar dus eenige voorloopige kenmerken, die schijnen aan te duiden, dat de irritabiliteit of prikkelvatbaarheid der spijsverterings-werktuigen vermeerdert; onder welken invloed, of door welke oorzaken deze verhooging plaats heeft, is niet gemakkelijk te bepalen.

Laat ons nu overgaan tot de nadere ontwikkeling en opheldering der thans heerschende Epidemie.

Geheel onverwacht brak zij te *Parijs*, onder de minder-gegoeden, zelfs onder de behoeftigste klasse van menschen uit. De eerste *Cholera*-lijders werden in het *Hôtel-Dieu* gebragt; drie dagen later brak zij in *Val-de-Grâce*, dit Militaire Hospitaal, uit.

Zij verscheen te gelijker tijd in het eerste Hospitaal, en in een ander, *Gros-Caillou* genaamd; het juiste tijdstip is, geloof ik, den 26. Maart; den 29. eerst ontdekten wij ze in dit Militaire Ziekenhuis.

Herinneren wij ons, wat ik over de wijze van uitbreiding zegde; het komt mij voor, dat er geene wezenlijke besmetting bestond, doordien de personen, die er de eerste voorbeelden van opleverden, zeker niet in aanraking waren geweest met hen, die uit *Engeland* waren overgekomen; dit ten minste is niet aannemelijk.

Wat hiervan zij, thans zal ik u de waarheden bloot leggen, welke ik omtrent de manier van voorplanting erken.

Geen twijfel, of deze ziekte ontwikkelde zich bij personen, die geene gemeenschap met *Cholera*-lijders gehad hadden. De ziekte openbaart zich te schielijk, om door een vaartuig overgebragt te kunnen zijn; was zij op deze wijze overgebragt, dan zou men het weten; het zou dan te *Calais*, of in eene andere zee-haven, alwaar een *Cholerische* lijder in een huis opgenomen was, moeten geweest zijn, en die de ziekte aan andere, in dit huis zich bevindende, personen, had medegedeeld. Wel nu; deze daadzaak is in het geheel niet bewezen, niets van dien aart is hieromtrent bevestigd.

Intusschen, hoezeer de eerste lijders hunne besmetting (*infectie*) niet van anderen schijnen ontvangen te hebben, is het echter bewezen, dat zoodra zij in een huis zich openbaart, zij meestal onderscheidene personen aandoet; zelfs ken ik geen huis, alwaar zij zich tot één enkel persoon bepaalde; ik geloof wel, dat dit echter zijn kan; doch ik ken vele voorbeelden van het tegendeel; wordt men in een huis bij een *Cholera*-lijder geroepen, de eerste en tweede daarop volgende dagen zijn er wederom twee, drie of vier lijders. Dit zou doen

gelooven, dat er *infectie* of eene soort van miasma bestond, en mededeeling der ziekte plaats heeft van den lijder aan die personen, die hem verzorgen.

Doch van den anderen kant kan men personen, in een zelfde huis wonende, beschouwen onder de zelfde invloeden, en bij gevolg de ziekte krijgende zonder eenige besmetting; dit is mogelijk; doch men ziet de *Cholera* uitbreken op onderscheidene verdiepingen, bij verschillende Familiën, en wier levens- en voedingswijze ook zeer verschilt, zoodat het voorkomt, of zulke huizen iets bijzonders in zich bevatten, geschikt, om de voortplanting der ziekte te bevorderen

Echter moet men bijzonder op de zedelijke of gemoedsaandoeningen letten. Lieden, welke eene hevige schrik bevangt bij het zien van *Cholera*-lijders, worden hierdoor ten sterkste tot de ziekte voorbeschikt. Ik zal u een in het oog loopend voorbeeld aanhalen van een beroemd en voornaam vreemdeling, wiens naam ik echter niet gaarne openbaar zou maken.

Deze Persoon had op de Kaart den loop en vorderingen der ziekte nagegaan; hij liet sedert achtien maanden, meermalen 's weeks, zijn' geneesheer komen, om hem den weg te doen opmerken, welken de *Cholera* genomen had; hij hield zich steeds bezig, om te berekenen, op welken tijd de ziekte die of die plaatsen zoude aandoen, en eindelijk, wanneer zij zich in *Frankrijk* zoude openbaren. De *Cholera* bij ons uitgebroken zijnde, zeide deze vreemdeling: thans is de *Cholera* te *Parijs;* geen twijfel, of *ik* word er door aangetast; dagelijks onderzocht hij naar het getal nieuwe lijders, en naar het aantal sterfgevallen; echter ondervond hij nog geen het minste kenteeken. Eindelijk werd deze vreemdeling door de voorloopige *diarrhea* dezer ziekte aangetast; van het begin af werd hij behandeld, en niets

kon den loop der ziekte stuiten! Dit is dus eene daadzaak, waarvan ik ooggetuige was: want ik werd met zijn geneesheer bij den lijder geroepen.

Andere voorvallen van dien aart zal ik u aanhalen: nog gisteren ondervond ik een dergelijk geval met een lijder, wien ik behandeld had, met eene maagdarmontsteking, die zeer hevig was, doch zeer goed genezen werd; deze persoon was hevig voor de *Cholera* bevreesd; hij bezocht een' zijner vrienden, die door de ziekte aangetast was, doch werd niet bij hem toegelaten, maar vond heel het huisgezin in tranen en met ontstelde gezigten. Welnu; hoezeer hij bijna niet in huis geweest was, werd hij echter op dit oogenblik door de *Cholera* aangetast, en heden, geloof ik, dat hij stervende ligt.

Het schijnt, dat er in de manier van voortplanting dezer ziekte in het oogloopende bijzondere omstandigheden plaats hebben.

Men zou denken, dat de lucht haar overbrengt; doch hoe dit aan te nemen, wanneer men ziet, dat de *Cholera* zich over eene vallei verspreid heeft, een dorp aantast, en het naastgelegen dorp vrij blijft, en zich niet door middel der inwoners verspreidt, die onophoudelijk van het eene naar het andere dorp gaan, en dat zij, die ongestraft den zetel der besmetting of ziekte bezochten, op hunne beurt er van aangetast worden; als eindelijk de ziekte zich in het vrij geblevene dorp vertoont? Deze ziekte heeft werkelijks iets buitengewoons in haren loop, hetwelk al de aandacht der geneesheeren verdient; en al deze daadzaken in aanmerking nemende, weet ik niet, of ik al dan niet de (Infectio, intoxicatio) mededeeling der ziekte door eene soort van miasma moet aannemen.

Wat het wezenlijk contagium of overgang van den

eenen persoon tot den anderen betreft, indien men die soort bedoelt, zoo als kinderziekte of schurft, deze is onaannemelijk, daar zij niet voor inenting vatbaar is; want er zijn lieden, die zich met het bloed van *Cholera*-lijders ingeënt hebben; anderen hebben het genuttigd; sommigen hebben er hunne kleederen mede besproeid; zelfs zijn er, die den moed gehad hebben, om naast *Cholera*-lijders te gaan leggen; men heeft al die soorten van proeven in het werk gesteld, zonder dat zij, die ze uitvoerden, door de *Cholera* besmet werden.

Eene waarheid blijft het, dat personen, die deze soort van proeven nemen, veel moed bezitten; want had men hiertoe lieden genomen van een' vreesachtigen aart, of, *tegen hun' wil*, hun de *Cholera* ingeënt, dan twijfel ik niet, of zij hadden de ziekte gekregen.

Ik denk dus, dat alleen menschen met een vast en moedig karakter onverlet zulke proeven hebben kunnen nemen, en dit verdient opmerking, om zijne bijzonderheid. Men heeft in een thans uitgekomen Werk over eene soort van cholerischen dampkring gesproken, die zich tot eene stad of dorp, zelfs tot dit of dat huis zoude bepalen; doch het aanwezen van zulk een' dampkring kan niet bewezen worden. Iets is zeker, en dat is, dat er eene soort van voorbeschiktheid bestaat; en hieromtrent zullen wij thans bepaaldelijk nadere onderzoekingen doen. [*Hier verdubbelt de oplettendheid der aanwezigen.*]

VOORBESCHIKTHEID TOT DE *CHOLERA*.

Door al de rapporten van de Fransche geneesheeren, die den moed hadden, om zich tot onderzoek naar die landen te begeven, waar de *Cholera* heerschte, is het ons gebleken, dat elke ontstemming van belang

in het spijsverteringstelsel, door de *Cholera* gevolgd wordt, wanneer de ziekte op dat oogenblik heerscht; en dat diezelfde misbruiken van spijs of drank ongestraft plaats hebben, wanneer de *Cholera* niet woedt.

Doch welke zijn deze ongesteldheden? Men dient dit te bepalen! De voornamen zijn de *diarrhea* en *indigestio;* alle personen met buikloop in den tijd, dat de *Cholera* heerscht, gekweld, kunnen hierdoor cholerisch worden aangetast.

Echter zijn er voorbeelden, dat personen oogschijnlijk welvarende, en zonder dat hunne maag of ingewanden ontsteld waren, zonder eenige voorloopige kenteekenen, door de *Cholera* werden aangetast; en deze door de alleen aan haar eigene verschijnselen zich deed kennen; doch deze gevallen zijn zeer zeldzaam.

Gewoonlijk hebben er menigvuldige buikontlastingen plaats, doch in weinig hoeveelheid, en die weinig hinderen; doch deze ontlastingen worden welhaast gevolgd door die aan den braakloop eigen en zeer kennelijk zijn; zoodat de eerste voorbeschikkende oorzaken bestaan in *diarrhea* en *indigestio;* de verouderde irritatie van het verteringstelsel, welke men een' geruimen tijd bij zich kan dragen, doch vooral de hebbelijke *diarrhea,* zijn ééne der oorzaken, die ons het meest geschikt maken voor de *Cholera.*

Eene andere voorbeschikkende oorzaak is de *schrik* of *angst* voor de ziekte; reeds haalde ik hier voorbeelden van aan, en er bestaan nog vele, welke ik ken.

De *dronkenschap:* Lieden, die zeer gezond waren, en zich aan dit misbruik schuldig maakten, waren 's anderendaags door de *Cholera* aangetast; zonderdat er bij hen tevoren indigestie bestond; dit moet men opmerken, anders zou deze omstandigheid bij de vorige te huis behooren.

Eene andere voorbeschikkende oorzaak is de *bijslaap;* een mijner Collega's, Leeraar in dit Ziekenhuis, deed mij onderscheidene studenten kennen, die een Bordeel bezoeht hadden, en daags daarna door de *Cholera* werden aangetast. De waarnemers der ziekte, hetzij te *Warschau*, in *Rusland* en andere landen, komen hierin overeen. Het is dus zeker, dat men na den bijslaap in eene voorbeschiktheid tot de *Cholera* is.

Andere voorbeschikkende oorzaken bestaan bij die lijders, die op het punt zijn, om van maag of darmziekten hersteld te worden; deze zijn er allen vatbaar voor; doch wij hebben niet op kunnen merken, dat dit eene der sterkst werkende oorzaken was; ten minste wij hebben bij hen de *Cholera* kunnen voorkomen, door het doen in acht nemen van eene strenge dieet; en ik geloof dus, dat zij alleen door misbruik van spijs en drank, dat maar al te veel plaats heeft, zich in den staat van voorbeschiktheid stellen.

Wij zullen hier nog als voorbeschikkende oorzaak bij voegen, die, welke wij opmerkten bij lieden, die sedert lang aan zwaardere ziekten leden; die hebben wij bij ondervinding; want vele van onze oude zieken, en die reeds volkomen hersteld waren, hetzij van intermitterende koortsen, hetzij van maagdarm-ontstekingen, kwamen terug met de *Cholera:* en deden wij bij de meeste lijders onderzoek naar de voorafgegane ziekten, dan bevonden wij, dat deze in het spijsverteringstelsel te huis behoorden.

Ook merkten wij vele lijders op, die uit het leger van het Noorden kwamen, en eenigen tijd in de Ziekenhuizen doorgebragt, en de *sulphas quininae* gebruikt hadden; en vooral zij, die hiervan groote hoeveelheden hadden gebruikt, werden zeer gemakkelijk door de *Cholera* aangetast. Wij hebben niet kunnen bevestigen, of zij te

voren aan *diarrhea* of ongesteldheid der maag geleden hadden.

Ziedaar de voornaamste voorbeschikkende oorzaken; alleen zal ik nog hierbij voegen, dat ik, wanneer ik lijders, die zonder bekende reden aangetast waren, en zich tevoren wèl schenen te bevinden, nader onderzocht, en zij mij met hunne antwoorden tevreden stelden, gewaar werd, dat zij *wormen* ontlasten; bij lijkopening heb ik een groot aantal wormen gevonden, en ik geloof, dat wij zeven of acht gevallen van dien aart gehad hebben; dat personen, die zeer gezond dachten te zijn, in eens door de *Cholera* werden aangetast; doch iemand, die wormen heeft, beschouw ik niet als volkomen gezond.

BEGIN DER ZIEKTE.

Hier onderscheid ik de *Cholera* in *primitive, oorspronkelijke*, en in *secundaire*, of die, waarvan afgelegene oorzaken zijn.

Het darm-kanaal of spijsverteringstelsel wordt in *drie* voorname afdeelingen verdeeld. Het bovendeel, waarin de maag en twaalfvingerige darm; het middendeel, waarin de dunne darmen; en het onderdeel, waarin de karteldarm, de blinde en regter darm zich bevinden.

Gij weet, dat alle darm-ontstekingen haren voornamen zetel óf in het eene, óf in het andere dezer gedeelten gevestigd hebben; de *Cholera* ook is aan deze wet onderworpen; wij hebben de ziekte haren aanvang zien nemen, haar zetel hebbende in een dezer drie gedeelten van het darmkanaal.

Eerst zal ik met u spreken over haar begin in de benedenste afdeeling; en deze doet zich het meest voor. Alsdan gevoelen de zieken nu eens ligte kolijk-pijnen, soms alleen eene ligte pijn in den onderbuik, eenige

oogenblikken voor den stoelgang; anderen gevoelen schielijken aandrang tot ontlasting, werpen met eene soort van snelheid hunne drekstoffen uit, en zulks zonder pijn; het darmkanaal wordt *in eens* geledigd. Die personen, die gewoonlijk hartlijvig zijn, wenschen zich zelve met deze omstandigheid geluk, en zeggen: nu is de buik zuiver.

Wanneer het darm-kanaal geledigd is, dan eerst doen zich de eigene kenschetsende teekenen der *Cholera* op. De uitgeworpene stoffen krijgen een melkachtig aanzien, of als een rijstaf kooksel, meerendeel galachtig groen gekleurd, en altijd drijven er slijmachtige vlokken op; vervolgens doen zich al de der *Cholera* eigene verschijnselen op.

De zieken gevoelen kramppijnen; de ledematen worden koud; de lijders worden aangedaan door misselijkheid, gevolgd van brakingen; wij hebben nog onlangs bij ondervinding deze toevallen zich zeer snel zien opvolgen; laatstleden zaturdag was een zieke alleen misselijk bij het begin der visite, en eer deze afliep, hadden er reeds hevige brakingen plaats.

Heeft het beginsel der *Cholera* in het middendeel of dunne gedeelte des darmkanaals plaats, dan worden de lijders eenigen dagen te voren oprispingen, hevige bewegingen en hitte, ligte kolijk-pijnen en een gevoel van onpasselijkheid gewaar, welke zij zich niet verklaren kunnen, hoezeer de eetlust blijft voortduren. Een weinig later doet zich de *diarrhea* met de toevallen op, welke wij hier boven beschreven hebben, te beginnen met het onderste deel des darmkanaals.

Het zeldzaamst begint de ziekte met het bovenste gedeelte der spijsvertering-organen; begint zij hiermede, dan zijn de lijders hardlijvig; oprisping en plaatselijke prikkeling der maag hebben plaats; zij zijn tot brakingen

gedwongen, die eerst onpijnlijk zijn; later wordt de braking van pijn vergezeld; de bovenste ledematen worden krampachtig aangedaan; de keel wordt droog, brandend en pijnlijk; de onderkaakspieren worden zelfs ook *spasmodisch* aangedaan; die andere toevallen, welke wij reeds aanwezen, als tot de *Cholera* behoorende, beginnen zich dan ook te vertoonen.

Eene andere soort van aanval der *Cholera* is die, die hare uitwerking eerst op de middenpunten van het zenuwstelsel doet werken. De lijders leveren alsdan geene kenteekenen op van ontstemming der spijsverteringswerktuigen, maar zij hebben duizeling in het hoofd; en vallen plotseling, zonder bewustzijn, neêr; verscheiden soldaten, en personen uit de groote wereld hebben wij gezien, waarbij de *Cholera* op deze wijze begon. De lijders vallen als van den bliksem getroffen, en deze manier van beginnen was meerendeels spoedig doodelijk.

Thans doe ik mij-zelven eene vraag: is het wel het zenuwstelsel, dat in deze gevallen het eerst wordt aangetast? Had er geene algemeene verhooging van prikkel in het spijsverteering-kanaal plaats, die op het zenuwstelsel terugwerkt? Ik hel tot deze laatste vooronderstelling over.

Zeker is het, dat er lijders zijn, die eerst draaijingen in het hoofd, een schielijk verlies van krachten, eene snelle oplossing der spierkrachten gewaar worden, en dan daar neêrvallen. Een weinig van dezen aanval hersteld, beginnen zij door braking en hevige kolijkpijnen het karakteristike der *Cholera* te doen kennen. Ziedaar in zooverre de *primitive* of plaatselijke beginselen, en aanvang der *Cholera*..

Zijn de oorzaken *secundair*, of afgelegen, dan vertoont zij zich óf als gevolg eener hevige ontsteking-ziek-

te, óf bij eenen bijna herstelden lijder van deze of gene kwaal.

Bij die lijders, die door eene hevige ziekte aangetast zijn geweest, begint de *Cholera* zich door menigvuldige stoelgangen te doen kennen, de andere; haar eigene, toevallen volgen dan spoedig op, en deze zijn:

De polsslag wordt kleiner; de nog bestaande koorts, en die nog twee of drie dagen scheen te zullen blijven voortduren, houdt dadelijk op; de lijder wordt koud, en de toevallen van *Cholera* worden zoo duidelijk, dat men er zich niet meer in bedriegen kan.

Wat de bijna herstelde lijders (reconvalescenten) betreft, deze worden doorgaands het eerst in het onderdeel des darmkanaals aangetast, en de kwaal doet zich door *diarrhea* kennen, en daar bij hen geene koorts bestaat, zoo is bij hen nog spoediger de uiterlijke koude en vertraagde polsslag op te merken.

De ontsteking-ziekten der long schijnen een voorbehoedmiddel tegen de *Cholera* te zijn. Men heeft opgemerkt, dat lijders met longtering niet door haar worden aangetast; echter moet men niet al te stellig hierop vertrouwen; want bij sommige teringlijders hebben veelvuldige stoelgangen plaats, en deze zouden, wanneer de *Cholera* heerst, hieraan twijfel ik niet, iemand voor die ziekte vatbaar doen zijn! Ten slotte, — lieden, die aan eene verouderde maagontsteking of chronische darmontsteking lijden, zijn het meest tot de *Cholera* voorbeschikt.

SYMPTOMA'S OF EIGEN KENMERKENDE TEEKENEN DER *CHOLERA*.

Om deze wel duidelijk te ontwikkelen, zoo verdeel ik ze ook in *drie* afdeelingen.

De eerste soort ontleenen wij door de bekentenis van den lijder-zelven; de tweede leeren wij door het uiterlijk voorkomen des zieken kennen; en eindelijk die, welke ons de onderscheidene soort van ontlast wordende stoffen oplevert.

Eerste soort. De lijders, die hun toestand aan ons kunnen beschrijven, geven duidelijk op, wat er in hun binnenste omgaat. Allen gevoelen zij, dat de werkingen hunner onderbuiks-organen verward zijn; een gevoel van brandende hitte, vooral in de bovenbuikstreek. De lijders, die zelf geneesheer zijn, zeggen, dat zij al hun bloed, als het ware, naar den onderbuik voelen loopen; andere gelooven, dat zij electrike vonken voelen, waarna eene buitengewone warmte of hitte zich ontwikkelt. Hierna ontwaren zij een neêrdrukkend gevoel of neêrslagtigheid, eene verzwakking der spieren, zoodat zij zich niet meer bewegen kunnen; met uitzondering der *apoplexia* (beroerte), is er geene ziekte, die het ligchaam zoo zwaar en ongevoelig doet zijn, als bij de *Cholera*-lijders; zij zijn onbeweegbaar, en schijnen van hout of steen gevormd te wezen; zij kunnen slechts een weinig hunne voeten en handen bewegen, den romp kunnen zij niet bewegen. Dit trouwens is zeer verklaarbaar: immers het voorname punt der irritatie is in de lengte van het spijsverteerings-kanaal; deze prikkeling werkt noodzakelijk terug op het ruggemerg en de spieren van de ruggegraat.

De stoelgangen zijn minder pijnlijk, en zonder kramp, de ontlasting heeft bijna buiten weten van den lijder plaats; anders is dit bij de gewone *dyssenteria* (buikloop). Er bestaat wel kolijk, doch deze pijnen bevorderen de uitwerping der drekstoffen niet; zelfs ontbreken soms geheel de kolijk-pijnen.

De krampachtige of spasmodische aandoening is voor

de lijders het ondragelijkst, en zij vreezen hiervoor het meest. Men ziet er, die, door de overmaat van pijn, tot huilen gedwongen worden. Deze krampen bepalen zich niet alleen tot de ledematen, maar strekken zich ook langs die spieren uit, die langs de lengte van de ruggegraat liggen. De zieke klaagt steeds over hevige prikkeling in de maag en bovenbuiksstreek; deze soort van pijn is voor hem ondragelijker dan de kolijkpijnen. Zij drukken hem ter neêr, doen hem bijna stikken, en beletten zijne ademhaling; hij verzoekt overeind gezet te mogen worden, en door middel van zijn bedkussen, hem de borst naar voren te drukken. De aangezigtsspieren zijn gespannen. Deze soort van lijders gevoelen hun toestand door braken verligt, en trachten dit te bevorderen. Spoedig echter vermeerderen en braking en pijnelijke drukking, als ook de moeijelijke ademhaling; en zij verlangen naar lucht, iets dat dezen toestand steeds eigen is.

Op deze toevallen zien wij welhaast krampen in de spieren der ledematen, in de kaakspieren en zelfs in die van den oogbal.

Al deze ziekteverschijnselen kennen wij door middel van den patient zelven. Welke leveren ons het gezigt op, en die waarvan de zieke niet spreekt?

Men ziet de spieren onder de huid gespannen, de oogen des lijders staan hol, droog, en ingekrompen; na verloop van eenige uren is het oog tot een vierde of de helft verminderd; het is alsof de oogbal in de hersenkas naar den nek wordt getrokken. Het uitzigt van een *Cholera*-lijder is afschuwelijk, zijn aangezigt vermagert met een verwonderlijke snelheid, en is op eene aan deze ziekte eigene wijze ingetrokken; doch dat, wat bij aandachtige opmerking het meest verwondert, is de blaauwe kleur, welke het aangezigt meer en meer aanneemt,

naar gelang de ziekte verergert. De ledematen worden koud, de tong is doorgaands bleek, kil, plat en breed; de ademhaling koud, de pols zwak; de woorden schijnen eerder toegeblazen, dan uitgesproken te worden; de lijders blijven onbeweegbaar op den rug liggen; zegt men hun, op zijde te gaan leggen, zoo kunnen zij dit niet lang uithouden, en verzoeken zich op den rug te mogen plaatsen, met de borst eenigzins naar voren gedrukt. Terwijl hun ligchaan zich zoo onbeweegbaar daar vertoont, maken zij onrustige bewegingen met armen en beenen, ontbloten hunne borst, klagen over een inwendig gevoel van vuur, waardoor zij dit doen. Zij rukken de warme pappen, welke men hun op de maagstreek had doen leggen, er af; zij bewegen zich links en regts, doch kunnen hun ligchaam niet oprigten; de kleur der huid wordt langzamerhand bruiner, en welhaast loodwerwig, deze kleuren verschillen echter naar gelang der soort van huid; de bruin-gekleurde lijders worden blaauwachtig (*cyanosis*) en zwart. De lymphatische gestellen, wier huid meer doorschijnend is, worden geelachtig, en zijn zien er uit als slecht-verguld. Later doet zich de *asphyxie*, of ophouding van den polsslag voor; deze wordt zeer spoedig zwak; men heeft lijders gezien, die in drie uren tijds, of somwijlen in minder, bezweken.

Wanneer de pols begint de verzwakken, zoo vervalt de lijder in dien neêrdrukkenden en onbeweegbaren toestand, waarvan ik boven reeds melding maakte. De pols houdt geheel op; echter zijn er voorbeelden, dat de lijder nog zooveel kracht houdt, dat hij zich van de eene naar de andere plaats begeeft, doch deze kracht bezwijkt spoedig, en men ziet deze ongelukkigen het volgend oogenblik vallen.

Na ophouding van den polsslag, vertoont zich de (*cya*-

nosis) blaauwe kleur, eene der meest karakteristieke verschijnselen der *Cholera;* doch deze doet zich soms na verloop van twee of drie uren, soms spoediger, op, en dit hangt af van den stilstand des bloedomloops. Onderzoekt men het hart der in dezen toestand liggende lijders [met den Stetoscope], zoo voelt men eene ligte rilling, even als bij een' stervende, of bij eene zwangere. Wij hebben dus de voorname kenschetsende teekenen der *Cholera* opgegeven.

Wanneer een lijder niets dan spijze braakt, zoo kan men niet zeggen, dat deze braking *Cholerisch* is.

Werpt hij niets dan drekstoffen langs onder uit, zoo is ook hierin geen kenteeken van *Cholera* te vinden. Maar wanneer gij *na* deze verschijnselen die stoffen ziet ontlasten, waarvan ik u sprak, zoo blijft u geen twijfel of de *Cholera* bestaat, welke soort van smarten de lijder ook moge gevoelen, en op dit punt verzoek ik u, uwe aandacht wel te willen vestigen. Deze ontlaste stoffen worden op het einde der ziekte stinkender, dan in haar begin. In het klimmen der ziekte veranderen deze stoffen van aart; duurt de ziekte lang, zoo worden zij dikker; bij den aanval der *Cholera* zijn zij zeer dun. Men hoort de stoffen een soort van geraas maken, en zij ontlasten zich met snelheid, en eerst galachtig gekleurd; bij sommige personen blijft dit galachtige tot het laatst aanhouden; men moet hier bijzonder op letten, om de ziekte goed te kennen; de *Cholera* zult ge steeds kunnen onderscheiden aan de gelei-eiwit-achtige vlokken, die boven de ontlaste drekstoflen drijven. Men moet meer op de andere verschijnselen en aandoeningen letten, dan wel op de pijnen; want niets is verscheidener, zoowel in het algemeen, als in bijzondere omstandigheden, dan de gevoeligheid onzer inwendige organen. Sommige menschen lijden zeer veel pijn bij eene ligte ontsteking; andere gevoe-

len weinig smart bij de grootste verwarring der organen.

Onder de *Cholera*-lijders zijn er, die gedurende den ganschen loop der ziekte bijna geene smart lijden; andere zijn rusteloos, ondervinden kwelling, als ook hevige pijnen in de ledematen, en kramp.

De kramppijnen verschillen naar gelang van de gevoeligheid (*sensibiliteit*) der lijders; sommigen worden hierdoor aangetast, zonder hunne wenkbraauwen of gelaatstrekken te veranderen; anderen geven door de hevigste klagten hunne smarten te kennen? Hierom ook is het van het hoogste belang, dat men zijne aandacht het meest op den waren aart en kenschetsende verschijnselen der ziekte vestige.

Ten slotte; deze karakteristieke verschijnselen moet men niet in de sensibiliteit zoeken. Verzwakking of vermindering des bloedomloops, verdwijning van den pols, koude ledematen, blaauwe kleur over het gezigt, deze zijn die kenteekenen, waaraan men, zonder zich te bedriegen, de *Cholera* van alle andere ziekten kan onderkennen, en waaraan men zich het meest moet hechten.

Wordt men bij een' lijder geroepen, die eene soort van witte stoffen door de *diarrhea* ontlast, en waarbij de polsslag, of bloedomloop verminderd is, zoo is dit een begin der *Cholera*-ziekte.

In zooverre is dan onze voorgenomen taak volbragt en de eerste zitting afgeloopen. Morgen zullen wij ons met den loop der ziekte en hare behandeling bezig houden.

TWEEDE LES.

(*den* 19 *April.*)

(*Deze tweede zitting, waarin de Professor de gronden zijner leerstelling moest ontwikkelen, had den toeloop van aanhoorderen nog menigvuldiger dan in de eerste doen zijn.*

Mijne Heeren!

In de zitting van gisteren begonnen wij eenige denkbeelden over de *Cholera* te verzamelen; beknoptelijk zullen wij den hoofdinhoud er van herhalen.

Wij hebben gezien, dat deze ziekte waarschijnlijk al zeer oud of lang bekend is, doordien men haar, om de menigvuldige er bij plaatshebbende verschijnselen, den naam van *sporadischen Braakloop* gaf; echter verschilt de *Cholera-morbus* hiermede, uithoofde van zijn aangenomen Epidemisch karakter; immers de eerste ontwikkelt zich alleen des zomers, door den invloed der prikkelende oorzaken, die ligt uit den weg kunnen geruimd worden, en verspreidt zich noch door *infectie*, noch door *contagium;* daarentegen verspreidt zich de Epidemische *Cholera-morbus* door eene soort van *infectie*, wier aart tot nog toe moeijelijk te bepalen is, doch wier aanwezen duidelijk bewezen wordt, zoo als ik u in de zit-

ting van gisteren heb doen zien; wij moeten deze dus na dit bewijs aannemen.

Verder zagen wij, welke de eigenlijke predisposerende, of voobeschikkende, oorzaken waren van den *Cholera-morbus*, hoofzakelijk bestaande in eene buitengewone gevoeligheid, ziekelijke prikkeling van de spijsverterings-werktuigen.

Ik wees u de aanleiding gevende oorzaken aan, en deze zijn alle sterke prikkelingen, hevig genoeg, om de werking der spijsvertering te verwarren.

Hierna zagen wij, hoe de ziekte haren aanvang neemt: en gij zult opgemerk hebben, dat meerendeels de oorzaak door de lijders-zelven aan slechte werking der spijsverteringswertuigen wordt toegeschreven; dat echter somtijds de aanvang der ziekte zich met eene ontsteltenis der zenuwmiddenpunten, en door verlies der bewegings- en verstandelijke vermogens kenmerkt; doch hierbij voegde ik, dat het er bij mij verre af was van bewezen te zijn, dat bij zulke personen niet eerstens de spijsverterings-organen waren aangedaan. De zuiver-zenuwachtige aanvang van den *Cholera-morbus* wordt dus door ons in twijfel getrokken.

Verder bragt ik het beginsel of de aanvang der ziekte in verband tot de drie afdeelingen der spijsverterings-buis; dus zijn er, volgens ons, *vier* wijzen, waarop de ziekte haar aanvang neemt; de drie eersten behooren tot de drie afdeelingen des darmkanaals, de vierde soort tot het middenpunt der zenuwen, die, naar ons inzien, het gevolg konde zijn van eene te voren bestaan hebbende, doch verborgen, prikkeling der spijsverterings-buis.

Ook merkten wij op, welke de alleen aan de *Cholera* eigene symptomata waren, en stelden, om alle onduidelijkheid te mijden en ze u goed te doen begrijpen, de volgende rangschikking vast:

1. Symptoma's, welke wij kennen door de bekentenis van den lijder-zelven, door de beschrijving, welke hij geeft van zijne innige ontwaringen en zijner smarten, doordien steeds de ziekte in verwarring der verrigtingen haar oorsprong vindt, en van deze aandoeningen kan de lijder zich-zelven reden geven.
2. Symptoma's, welke wij door uitwendige beschouwing en onderzoek van het ligchaam des lijders opdoen.
3. De aart der ontlastwordende stoffen. Met zorg vestigde ik uwe aandacht vooral hierop, omdat dit ons in de *diagnostieke* kennis der ziekte van het hoogste belang is.

Thans, Mijne Heeren, vraag ik u, of men in die gevallen, waarin de *Cholera*, door eene goede en op kennis van zaken gegronde behandeling, in haren aanvang gestuit werd, of men, de wetten eener goede redeneerkunde volgende, het regt zoude hebben, om eene bijzondere ziekte te maken van de door mij aangewezene gevallen? Ik geloof, neen! en zie hier de reden, bijv.: Een mensch gaat, met oogmerk, om zich te verdrinken, naar de rivier; een vriend komt hem op weg tegen, houdt hem hiervan terug, en doet de reden van zijn verdriet verdwijnen; zoudt ge dan schrijven, dat deze mensch uit de rivier gehaald was? Zonder twijfel neen; en toch is het zeker, dat, zonder de weldadige tusschenkomst zijn's vriends, hij zich verdronken zoude hebben. Nu dit is juist het geval der *Cholera*-lijders, wier ziekte men stuit; zij waren op den rand des doods, en gij hieldt hen terug, — hoezeer zij reeds den weg des doods bewandelden.

Wij hebben dus nog te beschouwen:

1. Loop dezer aandoeningen of ziekte; 2. De necroscopia of lijkschouwing. 3. De prognostica of voorzeg-

ging. 4. De behandeling. Dit zijn de punten, welke we in deze les zullen behandelen.

I. LOOP DER ZIEKTE.

Ik kan niet bekennen, dat de *Cholera* eenen bepaalden, onafhanklijken en haar eigenen loop heeft.

Men heeft ondervonden, dat de van-zelf ontstane, of zonder voorafgaande oorzaken bestaande, *Cholera* steeds gevaarlijk is.

De heer GRAVIER, Geneesheer des Konings te *Pondichery*, is de eerste, die uit deze School zijne geneeskundige beginselen ontleende, en het eerst de physiologie op de *Cholera* toepaste.

Hij nam haar te *Calcutta* waar, en zuchtte over de slechte uitkomst der ellendige behandeling dezer ziekte; de sterkst-prikkelende middelen werden aangewend, als: brandewijn, peper, muscus, gember, kaneel. Hij heeft bewezen, dat men een grooter aantal genezingen konde teweeg brengen, door de lijders alleen rijstwater toe te dienen; na hun alvorens aderlatingen gedaan te hebben. Hij had niet tot zijne beschikking die middelen, welke ge ons hebt zien aanwenden, zoo als bloedzuigers, ijs enzv.; ten andere vielen er duizenden van slagtoffers der ziekte, zoodat er slechts twee of drie algemeene middelen konden bewerkstelligd worden, om aan dezen geesel te weêrstaan.

Deze moeijelijkheden doen zich steeds bij elke belangrijke, algemeen-heerschende, ziekte op.

Bewezen is het, dat de Heer GRAVIER door deze ontstekingwerende geneeswijze, ruime aderlatingen en het toedienen van rijstwater, in plaats van brandewijn of andere verhittende middelen, meer dan de helft der *Cholera*-lijders redde; en dat door de daar te land in

gebruik zijnde behandeling naauwelijks één van de honderd gered werd.

Echter bekende hij met eene prijzenswaardige opregtheid, dat het toch beter ware, eene slechte behandeling aan deze ziekte tegenover te stellen, dan wel haar aan haar eigen loop over te laten; en dat er geen voorbeeld was van lijders, die, aan hun lot overgelaten, door de natuur herstelden. Deze bewijzen zijn aangehaald in de *thesis*, door den heere GRAVIER opgesteld, en waarvan mij het handschrift is medegedeeld, als waarover ik mijn oordeel te kennen gaf, in 1823 of 1824, de juiste dagteekening weet ik mij niet te herinneren; gij zult die in de *Archiven der Geneeskundige Faculteit* vinden.

De Heere GRAVIER zond mij naderhand een groot aantal stukken, en hieruit is een Artikel zamengesteld over de *Cholera*; men vindt het in de *Annales de la Médecine Physiologique* van het jaar 1827.

De waarneming en aanmerking van den Heer GRAVIER stemmen volkomen met de ondervinding overeen.

Deze ziekte, aan haar-zelve overgelaten, is steeds doodelijk; zij is met onderscheid geneesbaar, naar gelang der wijze van geneeskundige behandeling, en andere omstandigheden, waardoor zij geleid en behandeld wordt.

Drie soorten van behandelingen dezer ziekte zijn de voornamelijk bekende, te weten:

1. De alleen zuiver stimulerende (prikkeling);
2. De prikkelende, en tevens verzwakkende; hetzij deze behandeling gepaard ga, hetzij afzonderlijk aangewend worde;
3. De op physiologische gronden berustende behandeling.

Ziehier de symtomata's of verschijnselen, welke de *Cholera* oplevert, wanneer zij aan de natuur wordt over-

gelaten. Wij zeiden reeds, dat zij dan altijd doodelijk is. Wanneer de ziekte tot die hoogte klimt, dat zij de aan haar eigene verschijnselen of karakter aanneemt, dan blijven de brakingen steeds aanhouden, en er heeft sterke *diarrhé* plaats; de pols wordt bij voortduring al zwakker en zwakker, en verdwijnt eindelijk geheel.

Is deze verdwenen, dan doet zich de *cyanosis* of blaauwe kleur op; deze spreidt zich van de ledematen naar het middendeel des ligchaams uit; de ontlastingen houden op dit tijdstip op, de prikkelvatbaarheid, of *irritabiliteit*, mede houdt over het gansche gestel op; de verstandelijke vermogens, die zich op eene wonderbare wijze steeds hadden staande gehouden, in weêrwil der verregaande verzwakking van krachten, houden eindelijk ook op, hunne werking te verrigten; onder deze ongelukkigen sterven sommigen langzaam, hoezeer hun sterf-oogenblik niet zeer lang duurt; en dit wordt aangekondigd door een vreemd soort van ademhaling, welke ik aangeduid vind door moeijelijke opligting der maag. Anderen sterven plotseling, als zij zich willen bewegen, of terwijl men bezig is, hen op te ligten. Zoo dus is het eindperk der ziekte.

Wat de langdurigheid der ziekte betreft, deze is ook verschillend, hoezeer de *Cholera* waarlijk in haren duur naauwkeurig bepaald is. Wordt zij aan haar-zelve overgelaten, dan duurt zij niet langer dan drie dagen, en is soms reeds in twee of drie uren doodelijk; dit alles wil zeggen, dat de ziekte-verschijnselen van braking, afgang, vermindering van pols, uitwendige verkoeling of koude blaauwe kleur, en de *agonie* of worstelling met den dood, dan eens snel, dan weder langzamer elkander opvolgen, maar echter binnen drie dagen hun loop eindigen.

De eerste wijze van behandeling is de stimulerende, of door prikkelende geneesmiddelen; ik doe deze voor-

afgaan, omdat zij de eerste is, waardoor de *Cholera* bestreden wordt.

Zij werd door de Engelschen gebezigd, zoo te *Calcutta,* als in de *Oost-Indiën* en overal, waar zij hunne bezittingen hebben; de reden van deze behandeling is eenvoudig hierin te zoeken. Het leerstelsel van BROWN had zich van de geheele Engelsche Geneeskunst meester gemaakt; de Engelsche geneesheeren moesten dus hunne theorie toepassen op alle ziekten, die hun in die landen voorkwamen, waarheen zij zich begaven; doch deze manier van behandelen moest noodwendig in de warme luchtstreken nog slechter gevolgen hebben, dan wel elders.

Deze behandeling bestaat vooral in de alleen prikkelende middelen, als geestrijke, sterke, aromatieke middelen, gelijk brandewijn, waarin kaneel, kruidnagel enzv. wordt afgetrokken. Voornamelijk bedient men zich van Madera-wijn, die overal aangevoerd wordt, en sterk opwekkende bestanddeelen in zich bevat, hetgeen den Scheikundigen bekend is; doordien hij niet uitgegist heeft, houdt er veel suikerachtigs zich in op. Men vindt deze soort van wijn door de geheele wereld.

Men voegt hierbij eenige *Narcotica*, doch steeds krijgen de hevig prikkelende middelen de overhand. Onder den invloed dezer geneeswijze is de sterfte schrikverwekkend, hoezeer sommige voorbeelden eener gelukkige *crisis* zich opdoen. Zoo sterk zijn de hulpbronnen der menschelijke natuur, dat die middelen, welke men zeggen zoude, dat haar moesten vernietigen, haar soms redden, en dit door middel van *revulsie,* of afleiding.

Men moet bekennen, dat de theorie over dit verschijnsel weinig voltooid en zeer dor is, doordien de *revulsiën* afhangen van de *sympathiën*, of van de overeenstemmende werking der organen, en men deze studie weinig beoefende, maar zich meer toelegde op de ondervinden-

de practijk of proefnemingen. Dit moet u niet verwonderen; de menschelijke geest is niet anders. Zoodra er eene nieuwe manier van geneeswijze aangeprezen en hoog geroemd wordt, dan vindt zij spoedig voorstanders onder de beroemdste mannen, en onder hen, die tot geleerde genootschappen of de groote wereld behooren; deze doen zulke proefnemingen, en men moet eerst de slechte zijde er van leeren kennen, alvorens er van terug te komen!

In de opgegevene omstandigheid moest het leerstelsel van Brown duizenden slagtoffers wegslepen, alvorens men de slechte gevolgen er van kon inzien.

Het is dus bewezen, dat deze ongelukkige, hevig geprikkelde lijders soms door eene toevallig gelukkige revulsie of crisis gered werden; en deze crisis bestaat in eene soort van bepaald wordend zweet, door de aanwending van wijn, punsch of geestrijke dranken; dit zweet redt sommigen van den dood; en dit is het goede dezer manier van behandeling; — doch ziehier het bezwaar, of de slechte zijde. De eerste zwarigheid is dit; vergelijkt men deze geneeskundige behandeling met de volgende, waarover wij gaan spreken, dan is het aantal dooden bij de eerste veel grooter; dus is zij slechter! De tweede zwarigheid is, dat lijders, op deze wijze door stimulerende middelen hersteld, dikwijls eenen ziekelijken toestand der spijsverterings-buis, en zelfs van het geheele ligchaam behouden, en deze zwakke toestand blijft soms het geheele leven door voortduren.

De tweede soort van behandeling, de *eclectische*, of gemengde, wordt wel door zeer geleerde personen aangeraden, doch die van een vreesachtig en kleinmoedig karakter zijn. Deze geneeswijze is die, welke de grootste hoop der geneeskundigen volgt, omdat de denkbeelden omtrent de *Cholera* nog niet vastgesteld zijn.

Deze geneeswijze bestaat eerstens in aderlatingen, voorts in ontlastingen te weeg te brengen, dan om de braking te bevorderen, door toediening van *Ipecacuanha* of van *Tartarus stibiatus* (braakwortel en braaksteen); dan eens werkt men op het darmkanaal, om den stoelgang te bevorderen, hetzij door middel der zoete kwik of andere (*drastica*) hevige purgeermiddelen; verder tracht men de zweetafscheiding te begunstigen door *sudorifica*, door aanwending van warme baden enzv.; later worden de *narcotica* aangewend, die toegediend schijnen te moeten worden wegens de aanwezige pijnen en zenuwbewegingen. Doch men dient ze te vroeg toe; eerst moet de ontstekingstoestand meer weggenomen zijn.

Deze wijze van behandeling is beter dan de vorige, en levert een gunstiger uitslag op, en kan beschouwd worden als die thans in *Parijs* de overhand heeft bij Geneesheeren, die hunne geneeskundige grondbegrippen niet in de Physiologische school putteden, en niet gewend zijn, zoo als wij steeds doen, de uitwerking der onderscheidene wijzigingen en verschillende ziekten te vergelijken met den gang der symptomata, en de bevindingen bij de lijkopeningen.

Ik zal niet verder uitweiden over deze behandeling, zij is veel in gebruik, en beter dan de eerste; zoo zelfs, dat zij daarmeê niet in vergelijking kan staan; want de eerste manier van behandeling redt bijna niemand; doch dit heeft zij vóór, dat de *Cholera*, aan zich-zelve overgelaten, steeds doodelijk is. En inderdaad is het beter, den zieke aan het gevaar van eene sterk-prikkelende geneeswijze te onderwerpen, veeleer dan hem zonder hulp te laten sterven; maar beter nog is het, hem, alvorens te stimuleren, het eerst door aderlatingen te verzwakken. Door deze manier van genezen of be-

handelen sterven de lijders een weinig later, dan door de vorige geneeswijze. (*Dit maakt een hevigen indruk op de vergadering.*)

De Physiologische geneeswijze, die in de toediening van verzachtende, verfrisschende geneesmiddelen inwendig, en in het uitwendig gebruik van sterk-opwekkende middelen, gewijzigd naar het bijzonder gevoel des lijders, bestaat, deze geneeswijze komt ons voor, de beste te zijn; wij zullen u de regeling harer toepassing ontwikkelen.

Thans, Mijne Heeren, merkt dit wel op, thans spreek ik niet over de behandeling, maar alleen over den loop en voortgang der *Cholera*, en wil u doen opmerken, dat deze zeer onderscheiden zijn, en zeer van wijzigingen afhangen; de aan de natuur overgelaten *Cholera*-lijder ondergaat een ander lot, dan de aan geneeskundige hulp onderworpene; en deze wederom ondergaat een onderscheiden lot naar gelang der verschillende behandeling. En hierop alleen wil ik uwe aandacht gevestigd hebben, zonder mij aan te matigen, verder te gaan. Want immers allen kunt ge met opene oogen, even als ik, zien, den loop der ziekte enzv. nagaan, en u-zelven overtuigen, of dat, wat ik zegge, waarheid is.

NECROSCOPIA,

OF LIJKSCHOUWING DER *CHOLERA*-LIJDERS.

Wanneer de lijders eene prooi des doods geworden zijn, is het heel natuurlijk, dat wij hunne lijken openen, om te zien, of men ook, zoo niet de naaste oorzaak, dan toch eene afgelegene in de sporen der ziekte vinden kan, waaraan hun dood is toe te schrijven.

Ik wil een onderscheid gemaakt hebben tusschen de *sec-*

tie cadaveris der lijders, die aan de natuur waren overgelaten en tusschen die, waarbij door geneeskundige behandeling wel de dood voor een tijd verwijderd wordt, doch niet krachtig genoeg, om het sterven te beletten.

Wanneer men lijkopeningen doet van personen, die aan de *Cholera* sterven, zoo is het van belang, in het oog te houden, of er ook andere ziekten voorafgingen, en of er sporen van die ziekte in de organen te vinden zijn. Wij hebben hier, even als in de andere Ziekenhuizen, vele voorbeelden van lijders, die er nog levendig ingebragt werden, doch kort daarop overleden; zoodat op hen geene geneeskundige behandeling konde worden toegepast. Deze lijken hebben doorgaands eene zwarte kleur. De heer Husson, die hier naast mij zit, en de meeste lijkopeningen verrigtte, zal denkelijk ook deze bijzonderheid hebben opgemerkt. (*Deze geeft een toestemmend teeken.*)

Deze lijken zijn nog goed gespierd; de spieren zijn sterk gespannen en ingetrokken, even als bij een' kampvechter, die al zijne krachten zoude inspannen, om zich van den grond op te rigten. Met zeer veel juistheid worden zij zóó beschreven in een onlangs uitgekomen werk.

Bij de opening vindt men hunne hersenvliezen sterk ingespoten; de opzwelling der bloedvaten van de hersenen is in het algemeen minder sterk, dan in die der hersenvliezen.

Dit is het merkwaardigste, wat in de hersenen opmerking verdient; men vindt wel eenig weivocht in de hersenkamers uitgestort, doch over het algemeen weinig; daarentegen vindt men dit weivocht in groote hoeveelheid bij die lijders, die een' zekeren tijd onder geneeskundige behandeling waren, en waarbij aderlatingen werden bewerkstelligd.

Aan de keel vindt men ook eenige kenteekenen, vooral bij die lijders, bij wie oppersing naar het hoofd plaats had; men vindt er eene stijfheid, droogte, en opzwelling der zenuwknoopen (*ganglions*); overigens ondekt men noch oplossing, noch zachtwording van het slijmvlies van den mond, of slokdarm.

Doorgaans is de maag in een hoogen graad ziekelijk; dan eens is ze zwart, dan eens bruinachtig, dan eens roodachtig; hare bloedvaten, sterk opgezet, verspreiden zich zwartachtig en taksgewijze, en tusschen deze takken is de *membrana mucosa*, of slijmachtige rok der maag, uitgezet en zacht geworden.

De vóór de *Cholera* bestaan hebbende ziekten moeten in aanmerking genomen worden. Wij hebben opgemerkt, dat bij sterke drinkers, en bij die misbruik van eten maken, eene verregaande weekheid, zelfs oplossing van dit vlies voorkomt; bij de op dieet geleefd hebbende konden wij deze bijzonderheid niet aanwijzen.

De twaalfvingerige darm houdt zeer zelden een predominerend kenmerk van ziekte over, tenzij de lijders, vóór zij door de *Cholera* waren aangetast, eene ontsteking dier deelen hadden [eene *gastro duodéniti*]. De dunne darmen zijn zeer opgespoten; maar ziehier iets buitengemeen opmerkelijks; hier vooral moeten wij duidelijke onderscheidings-kenmerken vaststellen, en, ten slotte, de symptoma's der *Cholera* in verband brengen met de kenteekenen, welke de lijken opleveren.

De zieken, die veelvuldige stofontlastingen hadden [hetgeen altijd het geval is, wanneer de ziekte haar natuurlijken loop heeft, en zij niet geneeskundig behandeld is], braken alsdan hevig; de stoelgangen zijn vreeslijk menigvuldig, tot hunne krachten uitgeput zijn, en zij zoo den dood ter prooije worden; in deze lijken ondekt men de roodheid van de *membrana mucosa* der

darmen minder duidelijk; echter bestaat ze door de geheele lengte van het darmkanaal heen.

Men vindt de holligheid der darmbuis opgevuld met eene groote hoeveelheid dier vochten, als die gedurende de ziekte door braking en stoelgang ontlast werden; — zoo tusschen de stoffen, die zich na de eerste, zeer galachtig *sedes,* verder langs dien weg ontlastten, als tusschen het voorbrengsel der brakingen en de stof, welke wij in de darmen vinden, bestaat eene groote gelijkheid; zij zijn van dezelfden aart.

Wij hebben onderscheidene lijkopeningen gedaan van lijders, bij wie de cholerische afscheidingen van vochten niet door de kunst tegengewerkt waren, doordien, in de eerste uitbarsting der ziekte, de Chirugiën-Majoors der Korpsen den kwaadaardigen aart van sommige *diarrheën* miskenden, en zich ligtelijk vergissen konden in de oogschijnlijk weinig belangrijke toevallen, die eene gastrische ongesteldheid aanduiden. De lijders kwamen dan in dit Hospitalen hun verderf nabij, en geene geneeskundige hulp kon hunnen dood meer beletten.

Bij de eerste lijkopeningen, door ons verrigt, stonden we waarlijk verbaasd over de groote hoeveelheid vet- of meelachtige vochten, welke wij in het darmkanaal aantroffen, als ook over eene soort van vaatachtig weefsel, hetwelk de *membrana mucosa* opleverde; deze vliezen waren een weinig bleek-rood (niet dat hooge rood, hetwelk soms bij andere ontstekingen wordt gevonden); echter deze soort van bleek-roode kleur vindt men het gansche darmkanaal over; doch de hoog-roode kleur was niet te vinden, van den *pyloris* der maag af, tot aan den endeldarm toe, dan alleen bij die lijders, waarbij te voren eene ziekelijke prikkel dezer deelen had plaats gehad.

De blaas was ingekrompen en dus kleiner; dit is niet

verwonderlijk; immers de veelvuldige vocht-afscheidingen der darmbuis moesten den aanvoer en *urine*-afscheiding minder doen zijn; wij vinden geene sporen van ontsteking der blaas.

Bij lijders, wier ziekte door geneeskundige hulp eenigzins gewijzigd was, en wier kwaal dus langer aanhield, hoewel zonder redding, bij deze vinden wij anre verschijnselen.

Wordt de ziekte behandeld, zoo houden deze ziekteaandoeningen op, of worden gewijzigd; wordt de *Cholera-morbus* goed behandeld, zoo wordt ook de ophouding der ziekte-verschijnselen door genezing gevolgd; worden de lijders minder goed behandeld, zoo genezen zij soms wel, soms niet; worden zij niet hersteld, dan vinden we, bij hunne lijkopeningen, de ontsteking (Phlegmasie) heviger; het roode, dat bij de anderen bleek-rood was, en naar de kleur der Hortensia-bloem gelijk, is bij de behandelde lijders hooger van kleur, scharlakenrood, of soms zwartachtig; gedeeltelijk is het darmkanaal op sommige plekken *gegangreneerd*; de invloed des doods en het verderf schijnt de binnenste bestanddeelen der darmbuis doordrongen te hebben, dáár vooral, waar de ziekte het eerst haar zetel vestigde.

Begon de *Cholera* met de dunne darmen aan te tasten, zoo vindt men hunne slijmvliezen door *gangrena* aangetast: bij sommigen heeft men deze vliezen geheel vernietigd gevonden.

Het vocht, dat men in de darmen vindt, is minder vloeibaar en minder witachtig, en min of meer aan het *membrana muscosa* gekleefd, en heeft overeenkomst met schijnvliezen. De darmen zijn minder vochtig en op elkander gekleefd; men heeft meer moeite, om ze af te zonderen, en zij zien minder zwart. De klieren van Feyer en Brunner zijn meer opgezet, en leveren meer

het verschijnsel en karakter op eener *Ileo-colitus.* In één woord, de verschijnselen eener gewone maagdarm-ontsteking vindt men bij de door de kunst behandelde lijders. De hersenen zijn opgespoten, evenwel weinig met bloed opgevuld, omdat de lijders door aderlatingen nog al bloed hadden ontlast. De hersenen zijn minder vochtig, en bij de doorsnede ziet men minder bloed droppelen; de *ventriculen* of hersenkamers zijn meer waterachtig en met eene grootere hoeveelheid weivocht opgevuld.

Nimmer vonden wij eene eigenlijke gezegde *arachnitis*, of hersenontsteking. Wel zagen wij bloedophoopingen, en uitstortingen van weivocht, doch nimmer den wezenlijken ontstekingstoestand.

Wat het hart betreft, dit hebben wij bij de eerste soort van lijders met een dik bloed opgevuld gevonden, zijne rokken verdikt, latende een bloed doorslijpen, dat minder geronnen was, dan wij verwacht hadden; doch wij vonden hier ook geene de minste sporen van ontsteking in de inwendige vliezen van het hart, noch in die der groote bloedvaten.

Hebben de lijders nog een' tijd lang geleefd, zoodat de afscheidingen der vochten van de spijsverterings-buis minder overvloedig waren, dan vonden wij de blaas ook minder ingekrompen, dan bij die in het tijdstip dezer afscheiding stierven; zij was ook meer met *urine* opgevuld, zelfs vol, maar zonder ontsteking; dit heldert de oorzaak op, waarom de afscheiding der *urine* zooveel minder is, en de meer dan gewone afwijking van weivochten in het darmkanaal, die hier heen gelokt werden, in plaats van [zoo als in den gezonden toestand] hun natuurlijken loop te volgen,

De spieren zijn droog, mager, pekachtig. De longen leveren niets bijzonders, of merkwaardigs op. Ik herhaal

het, men moet vooral letten, of er vooraf *andere* ziekten bestaan hebben.

Wat moeten wij uit dit alles besluiten? Dat de *Cholera-morbus* eene ziekte is van eenen wezenlijk ontstekingachtigen aart; en ziehier gevolgtrekkingen, welke ik voor mij-zelven maak. Deze ziekte tast voornamelijk de inwendige oppervlakte der spijsverterings-buis aan, van de keel tot aan de naars. Of deze ontsteking van eenen hevigen aart, of haar kleur hoog rood zij [zoo als zij doorgaans is, wanneer de ziekte een tijd langer duurde, en de vocht-ontlasting ophield], dan of zij minder hevig was, en eene bleek-roode kleur nalaat [zoo als het geval is, wanneer het overlijden plaats heeft, staande de overvloedige ontlastingen], zeker gaat het, dat zij algemeen is, en geen punt of gedeelte der spijsverterings-buis vrijlaat.

Op dit verzoek ik vooral uwe aandacht, omdat het verschilt met vele raporten, die over den *Cholera-morbus* inkwamen. Te meer is deze voorstelling uw aandacht waardig, omdat zij waarheid bevat, en vele belanrijke punten of verschijnselen kan ophelderen.

Sommige geleerden willen, dat er geene ontsteking in het darmkanaal bestaat, en willen hun gevoelen bevestigen door die lijders, die in het oogenblik der veelvuldige ontlastingen sterven; in deze voorbeelden is het inwendig darmvlies niet scharlaken-rood; doch de ontsteking bestaat hierom niet te minder, en de overvloedige afscheiding en uitwerping van vochten is genoegzaam, om te verklaren, waarom zij deze hoog-roode kleur verloor. Maakt hieruit echter niet op, dat ik de *Cholera* alleen onder het zuivere ontstekings-punt beschouw; immers gisteren erkende ik eene onbekende oorzaak, wier wezenlijken aart we niet kunnen ophelderen, doch welke ik vergelijk met de oorzaak der kinderziekte, die

ons even onbekend is. Wat wij er van zien, zijn de ontstekingen, die door de *Cholera* en de kinderziekte worden voortgebragt.

Zoodat, ten slotte, de *Cholera* ons als eene algemeene ontsteking-ziekte van het inwendige vlies der maag of darm-buis voorkomt, waarvan de eerste en aanleidende oorzaak onbekend is, doch wier heerschende en volgende oorzaken of verschijnselen wij kennen; en dit is een voorregt: want kennen wij al de eerste oorzaak niet, zoo kunnen wij toch de volgende oorzaken of verschijnselen verwijderen; en dit is zéér belangrijk, en doet ons meerendeels hoogst gelukkig in onze behandeling zijn.

OVER DE PROGNOSTICA.

De Voorzegging moet bij *Cholera*-lijders opgemaakt worden:

1. door den voorafgeganen gezondheids-toestand; (De personen, die gezond waren vóórdat de *Cholera* hen aantastte, worden door eene spoedige en goed aangewende hulp gemakkelijk genezen.)
2. door de jaren des lijders; (Jonge menschen of van middelbare jaren worden gemakkelijker dan oude hersteld.)
3. door het geslacht; (Onmogelijk is het tot nog toe geweest, hieromtrent zekere vergelijkingen vast te stellen.)
4. door den morelen toestand; (Dit punt is reeds door ons genoegzaam opgehelderd; alle waarnemingen komen hieromtrent overeen.)
5. naar gelang de ziekte haar begin neemt.

Begint zij met de *onderste* gedeelten van het darmkanaal, zoo als *meest* het geval is, doet zij er zich door

eene ligte *diarrhea* kennen, zoo heeft men den tijd, om te handelen en krachtig op haar te werken, ja, de *Cholera* in haren voortgang te stuiten en te genezen. Op dit oogenblik wordt in *Parijs* eene ontzettende hoeveelheid van deze soort in haar begin genezen. Geneest men deze, dan bestempelt men haar met den naam van *Cholérine*; een kleingeestig middel, om het publiek te troosten, en eene soort van ligt bedrog! Men zegt tegen zulk een lijder: gij hebt de *Cholerine*, om hem niet te zeggen: »gij hebt de *Cholera.*" »Gij hebt eene ligte soort van »*diarrhea*"; men is gelukkig genoeg, deze te doen ophouden, en de lijder blijft onbewust, dat hij de *Cholera* heeft gehad. Op deze wijze echter wordt de geest niet verontrust, en men doet wel, de lijders niet te laten blijken, dat zij slagtoffers zouden geworden zijn der *Cholera*, indien niet de noodige geneeskundige hulp bij hen was aangewend.

Neemt de ziekte haar oorsprong in het *middeldeel* of in de dunne darmen, en duidt zij zich alleen aan door eene ligte spanning en rommeling in den buik, zoo is zij ook gemakkelijk te genezen, of haren loop te stuiten.

Wanneer de symptoma's in de *bovendeelen* der spijsverteringsbuis te huis behooren, en de stoelgangen ophouden, zoo is in het algemeen de *Cholera* ook gemakkelijk te genezen; dit durf ik te verzekeren!

Wanneer in tegendeel de ziekte reeds langer duurt, en er reeds kramppijnen bestaan, die ons de zekerheid opleveren, dat de darmprikkeling reeds op het ruggemerg heeft terug gewerkt; wanneer de zieke een angstig, rusteloos en drukkend gevoel in den onderbuik heeft, dan is de lijder in veel gevaarlijker toestand. Houden deze toevallen op, en blijft er niets dan de braking en angst over, zoo is de hoop tot herstel op

meer grond gebouwd. Alle symptoma's hebben niet dezelfde waarde; de congestiën naar de hersenen ziet men zelden in de' hevigheid der ziekte plaats hebben; de lijders kunnen zich in neêrgedrukten toestand bevinden, zoodat men denken zoude, dat er eene *congestio cerebralis*, of opstijging naar de hersenen, bestond; doch spreek hun aan, wek hen op, zoo zullen zij u zeer goed antwoorden, en hebt ge u eenige onvoorzigtige woorden laten ontvallen, denkende, dat zij buiten kennis waren, zoo wordt ge weldra overtuigd, dat de *intellectuële* verrigtingen in volle werking bleven. En in tegendeel wanneer de symptoma's van *invasio* of die, waarmede de ziekte begon, hebben opgehouden, en gij op het oogenblik dacht, de lijders hersteld te zien, zoo kan er soms eene hevige opstijging naar de hersenen plaats hebben, die hoogst gevaarlijk is, wanneer men niet dadelijk den voortgang weet meester te worden.

Duurt de ziekte nog langer voort, en heeft men den lijder uit zijn' staat van *asphyxie* [zie de Bijlage] kunnen terug brengen en de zwarte kleur zien verdwijnen, dan hebben de lijders de tong rood, de huid brandend heet, en al de kenteekenen van eene *gastro-enteritis;* de ziekte is dus in eene maagdarmontsteking veranderd, zoo als er ons dagelijks in de praktijk voorkomen.

Men moet steeds bij het aanwenden der geneeswijze letten op de bijzondere wijziging (*modificatie*) der ziekte. Is de *Cholera*-lijder uit den staat van verdoving der zintuigen terug gebragt, en de *cyanosis* verdwenen, door de aanwending van sterk-prikkelende geneesmiddelen, zoo is in dit geval de overblijvende ontstekingstoestand der maag en darmen zéér gevaarlijk, en wordt al licht *typhus.* Zelfs zegt men thans reeds in *Parijs*, dat én de *Cholera-morbus* én de *typhus* [zie de Bijlage] gelijktijdig

heerschen; men herhaalt dus dat, wat men hieromtrent in *Duitschland* gezegd heeft, als ook in *Polen*, *Rusland* en *Turkije;* doch wilt gij met kennis van zaken dezen zoogenaamden *typhus* onderzoeken; deze opvolgende *febris typhoidea*, of *Cholera*, waarvan men de ergste symptoma's heeft weten te dwingen, zoo zult ge overtuigd zijn, dat deze soort van koorts moet behandeld worden als de gewone maagdarmontsteking. In onze Ziekenzalen bijv. kunt gij dien *typhus* niet vinden, alleen zult ge er ligte *gastroenterites* aantreffen, die in twee of drie dagen genezen worden, en de lijders vragen om niets dan eten.

In die Hospitalen, waar men, in tegendeel, den *Cholera-morbus* stimulerend behandelt, door punsch of brandewijn en met alle soort van geestrijke middelen, ziet men er oneindig velen sterven, die naar eene andere zaal waren gebragt, omdat de der *Cholera* eigene verschijnselen hadden opgehouden; brengt men hen op de gezondheids-lijst als van de *Cholera* hersteld, en in de andere zaal zijnde, en beschouwt men hen als door de *febris typhoidea* aangetast, zoo wordt er van hen geen werk meer gemaakt, men houdt zich met de nieuw-aankomende *Cholera*-lijders alleen bezig, en de oude zijn vergeten.

Deze bij *Cholera*-lijders opvolgende *gastro-enteritis* is niet gevaarlijk, wanneer de oorspronkelijke ziekte goed behandeld wierd; men is slechts gedwongen, alle voedsel te ontzeggen, wanneer de warmte of ontstekingachtige aandoening van het darmkanaal met eene terugwerkende congestie naar het hoofd bedreigt.

Ik ga over tot de behandeling der *Cholera*, het slot mijner voorgenomene taak; ik zal mij haasten, om aan het ongeduld van hen te voldoen, die verlangen, naar hunne haardsteden terug te keeren.

BEHANDELING DER *CHOLERA.*

Om zoo duidelijk mogelijk te zijn; zal ik de volgende verdeeling maken:

1. de oude geneeswijze, of die van den Sporadischen braakloop;
2. de *Browniaansche* geneeswijze;
3. de eclectische of gemengde geneeswijze, of die *à bas-culle* —— (*er wordt met deze uitdrukking gelagchen*); ik bedien mij hier van een woord, dat het best mijn denkbeeld uitdrukt, zonder eenige toepassing te willen maken;
4. en eindelijk de *physiologische* geneeswijze, die, welke *wij* op de *Cholera* toepassen.

Beginnen wij met de oudste manier van behandeling: Men vindt in alle klassieke Geneeskundige werken de volgende voorschriften ter bestrijding van den Sporadischen braakloop.

Men moet, zegt men, den lijder overvloediglijk een afkooksel toedienen, dat de braking bevordert, opdat de galstof uit het ligchaam ontlast worde, en wanneer al het darmkanaal of de maag ontruimd is van al het daar aanwezende, zoo wordt het van belang, zeggen deze, de opvolgende of bestaande krampen en prikkeling door narcotische of pijnstillende middelen te doen ophouden.

Deze behandeling heeft eenige personen van de *Cholera* gered, echter waren in het algemeen de uitkomsten niet voldoende genoeg, om zich met deze wijze van behandeling tevreden te stellen.

Daarenboven had de geneeskunde der middeleeuwen veel van haren roem en krediet verloren, en wierp zich in de armen der leerstelling van Brown, vooral in die landen, waar de *Cholera* heerschte, doordien de Engelschen het stelsel van Brown derwaarts overbragten.

De *Browniaansche* geneeswijze bestaat hoofdzakelijk in *stimulerende,* sterkopwekkende, prikkelende geneesmiddelen; hierover heb ik weinig meer te zeggen; immers te voren reeds sprak ik hierover; alleenlijk wil ik er bijvoegen, dat er weinig lijders door hersteld worden; ik zal niet zeggen dat deze behandeling den dood aanbrengt, dewijl men weet, dat de *Cholera-morbus,* aan zich zelven overgelaten, steeds doodelijk is en niemand spaart; het gevolg dezer behandeling nogthans is, dat men eene groote hoeveelheid *febris-tijphoidea,* of *gastro enteritis,* maagdarm-ontstekingen, te bestrijden heeft, die tot den graad van *typhus* opklimmen. Beschuldiger wil ik niet wezen; ik wil alleen regvaardig zijn.

Hoe deze gevolgen te behandelen, deed ik u ook reeds kennen.

De gemengde of *eclectische* geneeswijze bestaat in de aanwending der volgende middelen.

Men zoekt de voorafgaande *diarrhea* te beteugelen, door middel van rijstwater, met diascordium, opium enz. Soms wordt men de *diarrhea* meester, doch de *Cholera*-verschijnselen barsten hierom niet te min uit; heeft de ziekte die hoogte bereikt, dat de periode van de blaauwe kleur of *cyanosis* en *asphyxie* plaats grijpt, zoo tracht men den lijder te verwarmen en op te wekken; men tast de ziekte in- en uitwendig aan; uitwendig worden warme baden, drooge aromatische inwrijvingen, warme steenen, aanwending van flanel, gebezigd; men prikkelt zoo hevig men slechts kan de huid, in de hoop van den bloedsomloop in werking terug te zullen brengen.

Tot hetzelfde doel worden inwendig warme dranken toegediend; zelfs zijn er velen, die niet vreezen, het *Browniaansche* leerstelsel te volgen, en deze war-

me dranken door punsch of brandewijn enzv. nog méér prikkelend te maken; andere geneesheeren, vreesachtiger van aart, geven een warm aftreksel der *borrago officinalis*, of vooral der *camomillen*, middelen, waarvan, in de jongste tijden vooral, een zeer groote ophef gemaakt is. Verder dienen zij eenige versterkende middelen toe: de *acetas-ammoniae*, den *ether*, *alcoholicus* enzv. Is de zieke met oprispingen of misselijkheid gekweld, zoo voegt men er wel eens *opium* bij. Heeft men door deze wijze van geneeskundige behandeling eene *reactie* of terugwerking kunnen te weeg brengen, hetgeen niet altijd gebeurt, dan wordt de lijder eenige uren later wederom warm, welhaast wordt hij wederom koud, en men past op nieuw dezelfde behandeling toe. Doch sommige geneesheeren wisten bij de eerste verwarming des lijders hem handig in eene andere zaal, of in den schoot zijner familie terug te voeren; zoo als ik gezien heb in eene Kostschool, dat eenige aangetaste kweekelingen kort na de eerste verwarming oogschijnlijk verbeterden van toestand; spoedig werden zij naar hunne ouders gebragt, waar zij weldra instortten. Echter gebeurt het wel eens, dat deze verwarming blijft voortduren, en heeft men eene aanhoudende reactie verkregen, zoo heeft men verder wel eene vrij sterke ontsteking der darmbuis te bestrijden, doch minder hevig dan die, welke de *Brownianen*, met hunne overprikkelende geneesmiddelen (*hyperstimulantia*) te weeg bragten.

Andere geneesheeren meenen, de ontlasting der maag door het *emeticum* te moeten begunstigen. Op het zien van die verbazende hoeveelheid vochten, die maag- en darmen vervulden, zeide zij: »de ontlasting hiervan is noodzakelijk", zonder te bedenken, dat men hierdoor tot het hoogstmogelijk verlies van krachten komt, en tot eene verhooging der primitive irritatie.

Men heeft Engelsche en Poolsche geneesheeren over- 's hands de *calomel*, om de ontlasting te bevorderen, en brandewijn, om te prikkelen of te versterken, zien toe- dienen. Eenige genezingen waren hiervan het gevolg, doch hoe de verhouding der herstellingen dezer geneeswijze juist is, weet ik niet; dit zoude jaren onderzoeks vereischen, en zal misschien eenmaal wel eens juist opgegegeven worden. Thans is mijne taak, u alleen de algemeene daadzaken te doen kennen.

Heeft men door deze middelen den zieke uit den staat van hersendofheid of *stupor* weten terug te brengen, en zien deze geneesheeren veel koorts, zoo doen zij aderlatingen of zetten bloedzuigers op de maagstreek; en is de zieke huns inziens te veel verzwakt, dan worden hem geestrijke middelen, *ether* bv. of *seltzerwater* toegediend, in één woord, zij weten voor elk symptoma der ziekte een geneesmiddel.

De uitkomst dezer geneeswijze is gelukkiger dan die volgens de leerstelling van BROWN; ook wordt de beschrevene geneeswijze vrij algemeen in *Parijs* aangewend, en door haar ook hebben wij het voorregt, alles overigens gelijkstaande, minder dooden dan in andere landen, waar de *Cholera* uitbrak, te hebben. Thans zullen we overgaan tot de physiologische geneeswijze, die, welke *wij* aanwenden tegen den *Cholera-morbus*. Ik zal ze u beschrijven en haar regtvaardigen.

In den beginne namen ook wij proeven met de warme dranken en met stimulerende geneesmiddelen, doch angst bekroop ons bij het zien, hoe lijders koud werden; deze geneesmiddelen gelukten ons niet; wij hielden dus op, ze toe te dienen, en kwamen nimmer tot hun gebruik terug.

Met aandacht ging ik mijne lijders na; en diende hun geene *infusio chamomillae* toe, zoo verre zelfs durfde ik niet gaan, maar een *althea*-afkooksel of dergelijke;

de zieken zeiden: »Ik bidde u, laat mij koud drinken; ik word met eene hevige branding in de keel gekweld, wanneer ik warm drink; ach, in Gods naam, matig dit hitte-gevoel op de eene of andere wijze."

Hun gelaat verlevendigde zich bij dit verzoek, doch zij vielen weldra in hunnen neêrslagtigen toestand terug. Het onderzoek der lijken, en de verklaringen der lijders-zelve, overtuigden mij, dat hevig prikkelende (*stimulerende*) middelen ongepast in de *Cholera* zijn; als toen werden door mij de koude dranken toegediend; zij dronken deze met graagte en in groote hoeveelheid; doch hoemeer zij dronken, hoe grooter ook de hoeveelheid der ontlastingen werd. Ik herinnerde mij, dat men in *Duitschland* met nut het ijs had toegediend; doch de wijze, waarop deze toediening plaats had, was zeer onvolkomen bekend gemaakt, ik nam dus het besluit, deze toediening te beproeven, en de koude dranken na te laten.

Wanneer de lijder veelvuldige ontlastingen zoo uit de maag als darmen had gehad, liet ik hem ijs eten, met voorschrift om het op eens in te zwelgen. Zij deden dit met veel genoegen; hunne tong en het ligchaam zijn koud, de polsslag heeft opgehouden. Komt men tot die hoogte, dat de tong rooder wordt, de huid meer haar natuurlijke kleur terug krijgt, en de *cyanosis*, of blaauwe kleur verdwijnt, dan kan men het ijs-gebruik schorsen, en wederom koude dranken bezigen; doch terwijl men zich onledig houdt met den mond en het inwendige des ligchaams te verkoelen, in dien tusschentijd, zegge ik, ontwikkelt zich de *gastritis*, de terugwerking heeft plaats, de ontstekingachtige toestand (*phlegmasie*) verandert zijne wijze van zijn, en bestaat in eene *congestie* naar het darmkanaal. De brakingen en stoelgangen houden bij dit tijdstip der behandeling op; de langza-

me polsslag wordt sneller; in plaats van klein en hard, wordt hij zachter en voller; de bruinachtige kleur der huid verdwijnt ongemerkt, en men is 's anderdaags zéér verwonderd, den *Cholerá*-lijder, met al de beginnende kenteekenen eener *gastro-enteritis* (maagdarmontsteking) te zien. Indien echter de dorst hem verslindt, zoo kunt ge eenigen drank toestaan; het gevaarlijke is alleen hierin gelegen, dat men dezen te veel toedient in dien oogenblik, wanneer reeds het darmkanaal te zeer is opgevuld.

Wanneer de *asphyxie* en de *cyanosis* verdwenen zijn, en de lijder zijne krachten terug krijgt, zoo behandele men hem verder zonder *stimulantia;* weldra verkoelt de lijder een weinig; de rood gewordene tong wordt bleeker; doch het is niet de haar eigene bleeke kleur, toen zij ijskoud was, maar wel herneemt zij hare natuurlijke kleur; en dit is dus het hoofdzakelijke der inwendige behandeling

Wat de uitwendige behandeling betreft, warmte kan gebezigd worden, en dan wendt men deze op de beenen aan, want de warmte-stof op de borst-zelve op te hoopen, is zeer nadeelig; de zieken trouwens kunnen dit ook niet verdragen, in tegendeel gevoelen zij lust, om zich te ontblooten en te verfrisschen; het schijnt, dat dit hunne ademhaling makkelijker doet zijn; zij gevoelen hierdoor eene merkelijke verbetering in hunnen toestand, en betuigen er hunne tevredenheid en dank over. Indien gij, integendeel, hen dwingt, om de borst bedekt en warm te houden, en hen onder eene deken of onder dons wilt houden liggen, dan lijden zij, en gevoelen zich ongelukkig, en bidden u, hunne borst toch een weinig te mogen ontblooten.

Het publiek is, op dit punt ook nog de speelbal der uit *Duitschland* herkomstige dwalingen; vooral bedoel

ik hiermede de inwrijvingen. Zeker is het, dat er hier in *Parijs* inrigtingen bestaan, waar zich de zieken-oppassers dikwerf in het zweet wrijven, zonder hunne lijders in het zweet te kunnen krijgen; integendeel verergeren deze aanbrenging en verhooging van prikkel den angstvollen en benaauwden toestand der lijders; men wordt dan gedwongen, den lijder te verkoelen, door hem te ontblooten.

Inwendig-verkoelende middelen, en uitwendige verwarming zijn het hoofdzakelijke der physiologische behandeling niet. Neen, men moet vooral de *primitive* ontsteking zoeken meester te worden. Dit doel trachten wij te bereiken, door de aanwending der bloedzuigers.

De latingen kan men evenwel zelden doen, doordien het bloed te weinig vloeibaarheid bezit, zoo zelfs, dat het 't uiterlijk aanzien heeft van kruis- of alebessengelei. Wel is waar, men kan deze vloeibaarheid voor een oogenblik aan het bloed wedergeven, óf door den arm des lijders te wrijven, óf, zoo als sommige aanraden, door geeseling met brandnetels (doch dan moeten die er eerst zijn), óf door den arm in warm water te dompelen; maar dit alles levert weinig belangrijke uitwerkselen op. Wil eene lating werkelijk nuttig wezen, dan moet deze bij den eersten aanvang en verschijnselen van den *Cholera-morbus* aangewend worden. Derhalve wend ik bloedzuigers aan op de maagstreek en het midden van den buik; eerst leveren deze weinig bloed op, — doch, naarmate het ijs-gebruik den omloop een weinig verlevendigt, en, door de aanwending van warme verzachtende pappen op den onderbuik opgewekt wordt, eindigen de bloedzuigers met eene bloedontlasting te veroorzaken, die de genezing van den lijder bevordert.

Mij dunkt, ik hoor u vragen: »maar, wat moeten wij gebruiken in plaats van ijs?" Niets werkelijk is er, mijns

inziens, dat zoo goed als ijs-zelf is; bij gebrek evenwel kunnen kleine teugen koudwater toegediend worden. In de meeste plaatsen nogthans zijn er Scheikundigen, en bekwame menschen, die door kunst gemaakt ijs zouden kunnen bezorgen, hetzij door het *oxydum magnesium*, of door het *acidum sulphuricum*, in één woord door al die middelen, welke scheikundigen ter hunner beschikking hebben, om het water te verkoelen en te verdikken. Wanneer gij dus kunt, zoo gebruik ijs; zoo niet, dan kleine teugen koud-water, zoo als ik hierboven zeide.

De *spaansche* vliegen en het mostaardzuurdeeg worden verder ter voorkoming van bloedophooping naar het hersengestel gebezigd.

Met voordeel ook zal de aanlegging van bloedzuigers op de slapen des hoofds, en op de zijde der keel, den loop der *vena jugularis* volgende, plaats hebben; het gebruik van met mostaard bedeelde pappen op de ledematen, en de aanwending van warme dampbaden is aangewezen, terwijl men op het hoofd-zelf óf ijs, óf koud water bewerkstelligt.

Maar, mij dunkt, ik hoor u zeggen: »gij sluit dus overigens alles uit; zouden we niet een weinig *ether*, *hofman*, of *seltzer*-water of dergelijken aan onze zieken mogen toestaan, die flaauw vallen in de aderlating" O ja, dit mag. Ik wil wel, dat de geneesheer, indien hij bemerkt, dat de polsslag van zijne lijders verzwakt, hen door eenig geestrijk vocht *stimuleert*, doch hebt uw ijs in gereedheid, om weêr spoedig de prikkeling te matigen. Dit doe ik zelfs, hoezeer gij mij dit niet bij de zieken in dit Hospitaal heb zien aanwenden, omdat ik niet den ganschen dag en alle oogenblikken bij hen kan zijn, en het zelfs moeijelijk is, bij elken lijder op den duur iemand te stellen.

Met dit al, ben ik zeer gelukkig in de behandeling

mijner lijders, daar ik sedert eenigen tijd slechts op de dertig of veertig lijders er *één* verlies, en ik er in den beginne, toen de *Cholera* eerst uitbrak, *één* op de zes verloor [Zie de Narede]. En thans vermeerdert de verhouding der genezing nog meer, omdat men nu de lijders in het Hospitaal brengt, vóórdat zij den hoogsten trap der *Cholera* bereikt hebben.

Gij hebt kunnen opmerken, dat ik derhalve geene soort van geneeswijze uitsluitend verwerp.

Men heeft de toediening van pijnstillende lavementen, met *opium* bedeeld, voorgeslagen. Ziehier, hoe ik er over denk. Wanneer gij, in den aanvang der ziekte, den buik onderzoekt, er op klopt en dit een doffen toon oplevert, zoo is het een bewijs, dat het geen lucht is, waarmede hij is opgevuld, ten minste dat deze de overhand niet heeft, maar wel die soort van slijmstof, waarvan ik reeds sprak. Indien gij in deze omstandigheid *lavementen* met *ratanhia*, of andere zamentrekkende bestanddeelen, bedeeld, toedient, zoo brengt ge gewis prikkeling te weeg; de slijmstof komt niet los; zij zal hooger in het darmkanaal opgaan, de hersenen zullen hierdoor met *congestie* (ophooping) bedreigd worden; gij zoudt u blootstellen, de hevigste toevallen te zien plaats hebben. Wij moeten dus dit middel niet aanwenden, in deze gegevene omstandigheid.

Maar indien de lijder aderlatingen gedaan werden, wanneer er overvloedige ontlastingen geweest zijn, en hij alsdan nog pijnlijk van onderbuik is, wanneer hij daarin een soort van onaangenaam gevoel heeft, tevens met eene soort van angst en rusteloosheid, dan is het oogenblik der *narcotische* lavementen daar, en gij zult gelukkig in uwe behandeling slagen; doch dient gij ze te vroeg toe, dan zal de uitkomst niet dezelfde zijn.

Wat de hoeveelheid *opium* betreft, dit hangt van de

door de geneesheeren aangenomen grondstellingen af; sommigen verwerpen hem geheel, anderen weêr dienen den *opium* met groote hoeveelheden toe; even zoo is het met de *stimulantiia* gelegen.

Ik, voor mij, schrijf den *opium* voor van vijf tot tien droppelen; in sommige gevallen; wanneer de lijder hevig stuipachtig was, gaf ik hem wel eens tot *veertig* droppelen, doch hooger bragt ik het niet.

Het hoofzakelijke mijner behandeling heb ik u blootgelegd; warme dranken bezig ik in het geheel niet; en geloof, dat deze alleen kunnen toegestaan worden, wanneer de lijder zooveel beter is, dat zijn eetlust terug komt; dan stem ik toe, dat hij een kop bouillon gebruike, die hem geheel opwekt; zoo zelfs, dat hij denkt, genezen te zijn.

Wat den tijd of during der *Cholera* aangaat, wij hebben hier in dit Hospitaal lijders gehad, die vier of vijf dagen behebt waren met *cyanosis* en *asphyxie*, zoodat men van het eene oogenblik tot het andere hunnen dood te gemoet zag, doch die uit dien toestand terug kwamen en herstelden, tot groote verwondering der aanwezige personen.

Wij hebben er zien herstellen, die zelfs zwart van kleur waren, en ik ben zeker, dat deze goede uitkomst te danken is aan het gebruik van ijs en koude dranken.

Wij zullen overgaan tot de behandeling van hen, die eenige voorbeschiktheid tot de *Cholera* bij zich dragen, en de middelen ter voorkoming u aanwijzen.

Zoodra de *Cholera-morbus* in eene plaats uitgebroken is, moet ieder, die eene hebbelijke *irritabiliteit* (ziekelijken prikkel) bij zich draagt [in *Nederland* doorgaands bestempeld met den naam van zwakke darmen of ingewanden], beginnen met zijn gewonelijk gebruik van

spijs en drank op de helft te verminderen; dit is het beste behoedmiddel.

Men moet weinig groenten gebruiken; ik zeg niet, dat men deze zich geheel behoeft te ontzeggen, maar men moet er weing van eten. Men moet zich met witte vleesch soorten en eijeren voeden, tusschen de maaltijden niet overvloedig drinken, en alleen dan, wanneer men dorst heeft, en weinig te gelijk; dit ik werkelijk van belang.

Men moet alle sterke of buitengewone vermoeijenissen mijden; de huwelijksvereeniging is, als de *Cholera* heerscht, vooral voor zwakke gestellen, nadeelig.

Heeft men zich eenmaal gewend aan eene goede dieet, zoo mag men niet van dit besluit afgaan, en zich door geene gelegenheden of aanzoeken laten bewegen, om deze te veranderen; alzoo is de bijwoning van eet- of drinkpartijen hoogst nadeelig; want ik ken verscheidene lieden, die zich tot nog toe van de *Cholera* hadden bevrijd gehouden, en die, ongelukkig genoeg, aan eene uitnoodiging voldeden, waarvan sommigen 's anderen daags de gevolgen ontwaarden, door de ziekte werden aangetast en spoedig stierven.

Indien men beangst is voor de *Cholera* en niet veel moeds bezit, moet men het zien van *Cholera*-lijders mijden; want men dient veel moed te hebben, om, zonder nadeelige aandoening, het door stuipachtige beweging zamengetrokken en ijsselijk gezigt dezer lijders te kunnen aanschouwen; het gezigt dezer ongelukkigen heeft iets afgrijsselijks; men moet gewend zijn, zieken te zien, om koelbloedig dit tafereel te kunnen aanschouwen.

Fruit en melkachtige spijzen moeten, zoo veel molijk, gemijd worden; doch deze voorschrijving behoeft niet bij uitsluiting plaats te hebben; immers er zijn

personen, die zeer goed melk kunnen verteren; dezen dan ook behoeven dat niet te mijden; anderen weêr belemmeren door het gebruik hiervan hunne spijsvertering, en krijgen er *diarrhea* door; velen bevorderen door 's morgens koffij met melk te gebruiken hunnen stoelgang; deze moeten, wanneer de *Cholera* heerscht, van dit gebruik afzien. Doch de liefhebbers er van zullen zeggen: »als ik geen koffij gebruik, krijg ik geene ontlasting!" Welnu, antwoord ik, gebruik geen koffij, al waart gij acht dagen zonder ontlasting."

Men moet zich niet driftig maken; dit is zeer nadeelig voor deze ziekte; in de kalmte zijner gemoedsgesteldheid moet men één voorbehoedmiddel vinden tegen den angst; want al is de ziekte ijsselijk, en al heeft zij reeds vorderingen gemaakt, en zij wordt slechts krachtvol en goed van den beginne af behandeld, dan kan men van den *Cholera-morbus* eene ziekte maken, die eene der minst-vernielende kwalen van het menschelijk geslacht is. In één woord de *Cholera-morbus* is eene van die ziekten, die het best de nuttigheid en het vermogen der geneeskunde bewijzen; en als alle geneesheeren van *Parijs* eenstemmig op de belangrijkste punten gedacht hadden, zoo zoudt ge wonderen hebben gezien; *Frankrijk* had roem boven alle andere Natiën behaald, en zoude als het ware de *Cholera* in haar loop gestuit hebben! Doch dit is onmogelijk; eenstemmigheid van denken bij den mensch te hopen, is een droombeeld, waaraan men, redelijker wijze, geen hoop of geloof kan hechten.

Wanneer de *Cholera* zich aanduidt door eenige voorloopige kenteekenen, zoo is dit het oogenblik der overwinning voor den verstandigen geneesheer; wanneer de lijder eenige zachte, veelvuldige stoelgangen begint te krijgen; wanneer iemand, die slechts alle dag of alle

twee dagen een' stoelgang hebbende, nu, zonder bekende oorzaak, in het midden van den nacht, zijn buik voelt ontspannen, en deze van de er in zijnde drekstof in eens ontlast wordt, en hij, na deze ontlasting, ontdekt, dat hij vervolgens eene meer dunne, witte, slijmachtige stof kwijt geraakt, — geloof dan gerust, dat deze lijder door de *Cholera* in den eersten graad is aangetast; en in deze gegevene omstandigheid is het gemakkelijk, hem te genezen; — dit heb ik bij eigen ondervinding.

Sommige geneesheeren houden zich tevreden met het voorschrijven van brandewijn, of *adstringentia*, het *diascordium*, de *simarouba*, de *rataniha*, lavementen en andere dergelijke dingen meer; ook raden zij eene mindere voeding aan; doch dit zijn slechts halve maatregelen.

Volgt mijn raad, Mijne Heeren, tracht spoedig het doel bereiken; ontzeg *alle* voedsel, staat niets, van welken aart hoegenaamd ook, toe; legt bloedzuigers aan den *anus*, indien de pijn in het onderste deel van den buik is, en op de *boven*-buikstreek indien de pijn op de hoogte der maag plaats heeft; doet ruime en veelvuldige aderlatingen, als dit de omstandigheid vordert [zoo als bij jonge volbloedige gestellen]; schrijft het gebruik van ijs voor, — en gij kunt zeker zijn van uwe lijders te zullen genezen, tenzij gij te doen hebt met personen, wier ingewanden reeds ziek en ongesteld waren, alvorens zij door de *Cholera* aangetast werden; dezen maken eene uitzondering. Ik heb het u reeds gezegd, en ik herhaal het als eene eeuwige waarheid: personen, die verouderde organische ontsteltenissen hebben, en dan vooral, wanneer zij van hooge jaren zijn, moogt gij u niet vleijen, van den *Cholera-morbus* te zullen kunnen genezen met die gemakkelijkheid, als anders het geval is; doch is de genezing mogelijk, dan zult gij ze stellig zeker

erlangen met de leerstellingen getrouw op te volgen, welke ik u omtrent deze ziekte gaf.

Voorzigtiger is het, hen liever twee of drie dagen het opgegeven scherp dieet in acht te doen nemen, dan spoedig soep of vleesch toe te staan.

Weest streng en geeft niets op uwe voorschriften toe; want vergunt gij den patient drie mondvollen te gebruiken, hij neemt er al zeer spoedig vijf of zes, en al de vrucht, moeite en inspanning uwer kunst is verloren.

Zietdaar, mijne Heeren, Ulieden dat voorgedragen, wat mijne tot dusverre verkregen kennis en denkbeelden over de *Cholera* mij toelaten, u mede te deelen; ik zal mij hoogst gelukkig rekenen, indien het gezegde u voordeelig moge zijn in de behandeling uwer lijders.

(Deze improvisatie werd met de levendigste toejuiching beantwoord.)

BIJLAGEN EN NAREDE.

Typhus,*) van het Grieksche woord τύφος (*Tufos*). Deze benaming, die met *stupiditas* (hersendofheid) gelijk staat, is door HIPPOCRATES gegeven, die haar op *vijf* zéér verschillende ziekten toepaste, als die naar zijn inzien wel eenige overeenkomst hadden, *verdoving* namelijk; bijv.: de *febris typhoidea* kan niet anders zijn dan eene koorts met verdoving gepaard. GALENUS schijnt van de ware beteekenis des woords afgeweken te zijn, wanneer hij de koorts als eene aanhoudende en brandende, doch *symptomatisch*, door eene roosachtige ontsteking van den lever voortgebragt, doet kennen. Echter blijft hij het grondwoord vasthouden, door aan de verdovings-kenteekenen, *stupor*, het karakteristike der ziekte toe te wijzen, en hij noemt deze koorts hierom *typhomania*. De *stupor* blijft dus ook het heerschend symptoma der *typhomania*.

GALENUS geeft er de volgende definitie van:

Affectus ex phrenitide et lethargo mixtus, in quo delirant ægri et somniculoso torquentur comate, ex bilis et pituitæ permixtione.

(Eene aandoening, uit hersenontsteking, en dommeligheid zamengesteld, waarbij de lijders ijlhoofdig zijn, en gekweld worden door slaapdofheid, wegens vermenging van gal en slijm.

*) Zie blz. 39 v. o.

De Arabiërs en Geneeskundigen der 16. eeuw gaven aan dit woord dezelfde beteekenis, als GALENUS. — FORESTUS levert onder den naam van *typhus* de beschrijving eener leverontsteking, die door verettering eindigde, en beschouwt alle *febris-erysipelatosa* als zoo vele soorten van *typhus,* hoezeer GALENUS dezen naam alleen had toegekend aan die koorts, die van roosachtige ontsteking vergezeld ging.

De hedendaagsche geneeskundigen hebben aan het woord *typhus* zijne wezenlijke beteekenis gegeven, door het alleen toe te passen op die soort van aanhoudende hevige koortsen, die van *typhomania* vergezeld gaan, en wier tijdverloop twee- of driemaal zeven dagen is.

HILDENBRAND verdeelt den *typhus* in gewonen en kwaadaartigen; den *typhus pestilentialis* of *Oostersche* (de pest); en de *typhus occidentalis* of *geele-koorts* rangschikt hij onder den kwaadaardigen *typhus.* De gewone *typhus*, welken hij *contagieusen typhus* noemt, is die koorts, welke men doorgaans in Hospitalen en Gevangenissen aantreft; eene soort, die meestal zich in den beginne met ontstekings-verschijnselen opdoet, en wier karakter door de boven aangehaalde *ataxie* gekenmerkt wordt; veelal levert zij in den beginne ook katarrhale verschijnselen op, en van den vierden dag af is zij vergezeld door eene soort van huiduitslag, met eenen doffen toestand en verlies van verstandelijke vermogens des lijders, of *typhomania,* en sterken achteruitgang der krachten of verschijnselen, aan de zoogenaamde rotkoorts eigen; deze verschijnselen hebben doorgaands plaats, wanneer de *typhus* zich niet met het tweede zevental dagen ten goede keert.

Reeds een aantal jaren heeft men getwist, of de *typhus* al dan niet besmettelijk zij, en nog is dit vraagpunt onbeslist gebleven. De *typhus* wordt meerendeels

voortgebragt door de rampen, welke de oorlog na zich sleept, door de alsdan slecht gebruikt wordende voedsels, overdreven vermoeijenissen, moedeloosheid, groote vereeniging van menschen in die plaatsen, waar de lucht niet genoegzaam vernieuw wordt, zoodat het *gas-oxygenium* der lucht vermindert, en het *gas-carbonicum* al meer en meer toeneemt.

De *prognostica* van den *typhus* is dan ook het ongunstigst, wanneer de lijders te veel opgehoopt zijn, en niet behoorlijk zuivering van lucht, linnen, enzv. genieten kunnen.

De *pharmaceutische* toediening van middelen is nog even zoo onbepaald, als het wezenlijk karakter der ziekte-zelve. Eenige geneeskundige prijzen de *tonica*, de *stimulantia*, de *revulserende* middelen, anderen wederom de *antiphlogistica* aan. Pinel beschouwt den *typhus* als een *febris-adynamica*. Broussais, in tegenoverstelling, beschouwt ze als eene *gastro-cephalitis*.

De vertaler heeft zich veroorloofd deze opheldering over het woord *typhus* en het woord *frebris typhoidea* er bij te voegen, doordien waarschijnlijk ook in ons Vaderland vele vrienden der *prikkelende*, of der *eclectische* geneeskunde gevonden worden, en hierdoor noodwendig hetzelfde misverstand over de opvolgende verschijnselen der *Cholera* zoude ontstaan; immers én in *Parijs*, én de geheele wereld door, kost het den mensch moeite, om van zijne eenmaal aangenomen leerstellingen terug te komen En daar het allezins waarschijnlijk is, dat ook ons Vaderland geheel door dezen thans Europischen geesel staat getroffen te worden, zoo is het voorkomen van elk verkeerd denkbeeld allezins nuttig. Hoezeer de vertaler somwijlen wel eens met de grootste verachting over het *systema* van Broussais door geneeskundigen heeft hooren spreken, en desaangaande met zijn collega's

niet twisten wilde, overtuigd, dat hun verachten alleen uit vooroordeel ontstond; zoo hoopt hij toch, dat men deze 's Mans uitgesproken lessen wel en goed zal nalezen, en het dan te minste met den vertaler hieromtrent eens zijn, namelijk: dat BROUSSAIS de tot nog toe volledigste en oorspronkelijkste verhandeling over de *Cholera* heeft geleverd; immers al zijn denkbeelden ontleent hij meerendeels van zich-zelven; hij voornamelijk brengt de symptoma's der *Cholera* met de sporen, welke zij op de lijken achter laat, in verband; eene der geschiktste wijze, om eene op Natuurkunde gegronde ziekte-kennis en behandeling te doen ontstaan. Hoe men ook deze aanmerking moge opnemen, alleen de zucht, om, zooveel in hem is, nuttig te kunnen zijn en schadelijke vooroordeelen te bestrijden, daar, waar het leven zijner medeburgers er misschien welhaast mede gemoeid zal zijn, heeft vertaler doen besluiten, én om het werkje van BROUSSAIS in de Nederduitsche taal over te brengen, én om deze aanmerking te durven maken.

Daar het woord *Asphyxie* *) zoo hier, als elders, meermalen voorkomt, zal een nadere opheldering er van niet ondienstig zijn, om te kunnen nagaan, in welken zin BROUSSAIS het bezigt, bij de beschrijving van den *Cholera-morbus*.

Asphyxia ἀσφυξία (*asphyxia*) uit de ontkennende letter *a*, en *sphyxis* (polsslag); zoodat dit alleen aanduidt ophouding van den polsslag; en werkelijk stond dit woord vroeger gelijk met συνκοπὴ (*synkopè*) stilstand van het bloed, bezwijming; doch heden bezigt men het woord *asphyxia*, om de opschorsing der ademhaling,

*) Zie bladz. 39.

en hierdoor die der hersenverrigtingen en van den bloedsomloop en alle andere levensverrigtingen aan te duiden. Men heeft onderscheiden soorten hiervan aangewezen:

1. *Asphyxia* der drenkelingen, die alleen hierom sterven, dewijl het vocht, waarin zij bedolven zijn, hun het ademhalen belet.
2. *Asphyxia* door toeknelling of verstikking; zij heeft dan plaats, wanneer eene in- of uitwendige oorzaak den vrijen toegang der lucht belemmert, het zij een valsch vlies, zoo als in de *croup*, hetzij een gezwel, hetzij de toeknelling door een koord oorzaak is, dat de luchtwegen gesloten worden.
3. *Asphyxia* door inademing van die gaz-soorten, die ongeschikt zijn ter ademhaling, zoo als het *gaz-azoticum*, *hydrogenium*, het *gaz-oxydum-carbonicum* enzv.; deze hebben alleen hierom den dood ten gevolge, wegens hunne ongeschiktheid voor onze ademhaling.
4. *Asphyxia*d oor inademing van doodende of vergiftigende gaz-soorten, zoo als bij de ruiming van lang toegebleven riolen plaats heeft, en welker lucht bestaat uit eene vermenging van dampkringslucht met eene meerdere of mindere hoeveelheid *hydro-sulphuris ammoniaci;* in deze soort van *asphyxiën*, die wezenlijk vergiftigingen zijn, hebben er verschillende verschijnselen plaats, naar gelang van de gaz-soort, en hebben deze dus eene meerder of minder nadeelige uitwerking op onze organen.
5. *Asphyxia* der jonggeborenen, die zich in een' schijndooden toestand bevinden, hetgeen meerendeels toe te schrijven is aan hunne zwakheid, waardoor de ademhaling, voor hunne nieuwe wijze van levenstoestand noodig, niet kan bewerkstelligd worden.

In alle andere soorten van *aspyhxiën* is de dood

hieraan toe te schrijven, dat het aderlijke bloed niet in slagaderlijk veranderd wordt; hetzij het aderlijke bloed eene verdovende uitwerking op onze organen uitoefent, zoo als Bichat geloofde, dan of het niet die verlevendigende kracht bezit, die aan het slagaderlijke eigen is. Is nu die *asphyxia*, die bij *Cholera*-lijders plaats heeft, en waardoor hun polsslag vermindert en eindelijk geheel ophoudt, toe te schrijven aan bijzondere schadelijke bestanddeelen der lucht, welke wij inademen, en deze alzoo de onbekende oorzaak der *Cholera*, of is deze *asphyxie* meest het gevolg eener verkeerde behandeling, met inwendige *stimulantia*, gelijk Broussais meent, dat veelal plaats heeft, zelfs zóó dat hij wil, dat men den *Cholera-morbus* meerendeels in zijn begin kan tegen werken, zoodat deze *asphyxie* zich niet opdoet, evenmin als de *cyanosis* of blaauwe kleur, een gevolg der *asphyxie*, en dus de twee meest kenschetsende verschijnselen der *Cholera* zich niet vertoonen, en men deze verschrikkelijke ziekte eene meer gunstige wending kan geven. Dit door voldoende bewijzen op te lossen, zoude van het hoogste belang zijn; doch daar de *Cholera*, aan de natuur overgelaten, steeds doodelijk is, en Broussais, daar en tegen, gelijk hij openlijk getuigt, door zijne behandeling er zoo velen redt, méér dan elke andere geneeswijze, — zoo is zijn denkbeeld omtrent deze ziekte wel zeer aannemelijk.

»Daar ik *) sedert eenigen tijd slechts op de *dertig* of *veertig* lijders er ÉÉN verlies, terwijl ik in den beginne er van de *vijf* of *zes* ÉÉN verloor," zegt Broussais, en deze woorden verdienen opmerking; want is dit

*) Zie blz. 49.

waarheid, dan zeker was niemand in zijne behandeling der *Cholera*-lijders zóó gelukkig, als hij; en wie zoude met eenigen overtuigenden grond aan de waarheid zijn's gezegden durven twijfelen, daar hij zoo opregt bekent, in den beginne van de *vijf* ÉÉN, en thans van de *veertig* ook slechts ÉÉN *Cholera*-lijder te verliezen? Ten andere hoe zoude een man, wiens roem zoo te regt, en alleen door kunde, verkregen is, deze door dusdanige grove snorkerij willen verliezen? Ook zoude hem dit onmogelijk kunnen gelukken; immers bij elke les, welke hij gaf, waren zeker drie duizend studenten, waarvan velen in het Hospitaal *Val-de-grâce* en die zijne practijk volgen, en waarschijnlijk ook is er een groot aantal reeds practiserende geneesheeren te *Parijs* bij zijne lessen over den *Cholera-morbus* tegenwoordig geweest; en kan het dan ook alzoo wel niet anders, of een man als BROUSSAIS, die niet alleen in *Frankrijk* zich eervol bekend heeft gemaakt, maar wiens naam, in den beschaafden stand, geheel *Europa* door bekend is, moet onder zijne aanhoorderen ook een aantal tegenstanders gehad hebben, zoo, die het niet met zijne leerstellingen eens, als die hem uit een onedelmoediger beginsel vijandig zijn.

Waren deze gezegden, die heel ligt kunnen nagegaan en onderzocht worden, valsch, dan had BROUSSAIS, in plaats van op het einde zijner lessen toegejuicht te worden, wel iets anders kunnen ondergaan hebben; zelfs zoude men niet tot het einde hebben gewacht; die *Parijs*, de gewoonten enzv. der daar studerende jeugd kent, zal dit ligt bevroeden.

Is het waar, wat BROUSSAIS zegt, dan, ja, is het voor elken geneeskundige van belang, zijne stellingen en voorschriften, zijne beschrijving der ziekte zelve enzv. grondig na te gaan, alvorens ze te verwerpen; zelfs kom

het mij voor, dat het niet alleen van belang, maar *pligt* is; want de tijd van redding der lijders is kort en men heeft, is de ziekte eenmaal uitgebarsten, niet veel tijds, om van dwalingen terug te komen, of die te herstellen; hierom heb ik mij, na de ontvangst van het Fransche werkje, en na het gelezen en vergeleken te hebben met andere hierover geschreven stukken, gehaast met het in het Nederduitsch over te brengen. Ik weet zeer goed, dat de meeste Geneeskundigen, zelfs de meeste beschaafde lieden in ons Vaderland, de Fransche taal magtig zijn, doch ik weet ook, hoe moeijelijk het is, iets over de Geneeskunde, in deze taal geschreven, grondig en duidelijk te begrijpen; dit heb ik zelf ondervonden, toen ik begon in deze taal geneeskundige werken te lezen, en de lessen in die taal bij te wonen; en voor hen, die alleen onze Moedertaal verstaan, zoo als er ten platte land wel gevonden worden, kan deze vertaling zeer belangrijk zijn, daar de opgegevene behandeling der *Cholera* zéér eenvoudig is; het komt meest hierop aan, om de zitplaats, en de verschijnselen duidelijk te onderscheiden, benevens het juiste tijdstip der aanwending van de opgegevene geneesmiddelen goed te kennen; en wie gaf eene betere wijze op, om tot dit doel te geraken, dan Broussais? zoo verre ik weet, — niemand!

Zoo kwam het mij na de lezing van het oorspronkelijke voor; mogten mijne kunstbroeders na het lezen der vertaling er ook zoo over denken, dan zal mijne genomene moeite duizendmaal beloond zijn; want zeker dan heb ik gelukkig genoeg kunnen zijn, om het mijne bij te dragen, ten minste onmiddellijk, tot redding van Burgers mijns Vaderlands, en misschien mijner Stadgenooten, in die vooronderstelling, dat eenmaal deze geesel ook ons treffen zal; en al de voorzorgen, al de

maatregelen, er tegen in 't werk gesteld, duiden genoeg aan, dat ik niet de éénige ben, die voor het bezoek van dezen vijand des menschdoms vreest. Zij, die mijne vertaling lezen, mogen de groote Narede bij een klein werk vergeven; doch is de vertaling goed, en behelst zij waarheid, dan zeker was nimmer eene vertaling nuttiger; dit zal de tijd leeren en strekke tot mijne verschooning.

BREDA,
den 15. *Julij*, 1832.